

Odnos don Frane Bulića i don Ivana Delalle prema sačuvanoj korespondenciji

Jermelić, Ljubo

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:968135>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

LJUBO JERMELIĆ

**ODNOS DON FRANE BULIĆA I DON IVANA DELALLE PREMA
SAČUVANOJ KORESPONDENCIJI**

DIPLOMSKI RAD
iz Crkvene povijesti
kod izv. prof. dr. sc. Josipa Dukića

Split, 2018.

SADRŽAJ

UVOD.....	3
1. ZNANSTVENA ISTRAŽIVNJA O DON IVANU DELALLI.....	5
2. ODNOS DON IVANA DELALLE I DON FRANE BULIĆA (1923.-1930.)	8
2.1. Pitanje mučenika Dujma i problem sa Stolnim kaptolom.....	8
2.2. Početak korespondencije između don Ivana i don Frane	13
2.3. Abominatio in loco sancto	15
2.4. Pisanje doktorskog rada don I. Delalle	18
3. ODNOS DON IVANA DELALLE I DON FRANE BULIĆA (1930.-1934.)	25
3.1. Prijepor oko tumačenja Dobrog pastira.....	25
3.2. Pitanje otkrića <i>Kairosa</i>	30
3.3. Problem oko naslova doktora.....	32
3.4. Razmirice oko politike	34
ZAKLJUČAK.....	38
IZVORI.....	39
Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, <i>Salona Christiana</i>	39
LITERATURA.....	40
Knjige	40
Članci.....	40
Mrežne poveznice.....	41

UVOD

Don Frane je bio arheolog, gimnazijski profesor, ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu i konzervator. Neko vrijeme bio je i politički aktivan. Najviše vremena posvetio je istraživanju, proučavanju i predstavljanju salonitanske baštine. Napisao je nekoliko knjiga i članaka, a za svoj rad je dobio priznanja iz Hrvatske i svijeta. S druge strane, don Ivan Delalle je poslan u Rim na studij na nagovor i preporuku don Frane Bulića. O njihovoj povezanosti i nesuglasicama uvelike svjedoči njihova korespondencija, koja se čuva kod prof. Ive Delalle, don Ivanovog nećaka i čuvara njegove uspomene, kao i ona koju je don Frane ostavio biblioteci Centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu, a danas se nalazi u biblioteci Katoličkog bogoslovnog fakulteta.

Riječ je o dvojici vrlo uglednih svećenika koji su, svaki na svoj način, svojim radom obilježili vrijeme u kojem su živjeli i djelovali. Ovaj rad je jedan u nizu radova koji istražuju odnose don Frane Bulića s raznim osobama s kojima je bio povezan prijateljski i profesionalno. U dosadašnjim radovima Josip Dukić je pisao o odnosu don Frane i fra Ivana Markovića, don Mihovila Barade, don Luke Jelića, Joze Kljakovića, don Petra Kaera i svećeničkim kandidatom splitske crkve Antom Alfirevićem. Svi navedeni radovi nastali su uglavnom na temelju Bulićeve pisane ostavštine. Ovaj rad temelji se ponajviše na do sada detaljno neproučenim pismima koja je Delalle uputio Buliću. Sva spomenuta korespondencija se nalazi u knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu, u Bulićevoj ostavštini uvezanoj u dvadeset i sedam svezaka. Svesci su poredani po slijedu nastajanja počevši od 1880. do 1934. godine. Svaka jedinica u pojedinom svesku, bilo da je riječ o članku, pismu, dopisu ili nekom drugom dokumentu, nosi svoj redni broj, ili oznaku bb (bez broja), što je don Frane svojom rukom napisao.

U Bulićevoj ostavštini, kao što smo rekli, nalazi se i Delallina korespondencija s njim koja obuhvaća 43 razglednice i 19 pisama. Čuvaju se u svescima: *Salona Christiana* XXII (1926.-1927.), 18 razglednica i 8 pisama; *Salona Christiana* XXIII (1928.-1929.), 21 razglednica i 9 pisama; *Salona Christiana* XXIV (1930.-1932.), 1 razglednica i 1 pismo, te u *Salona Christiana* XXV (1933.-1934.), 3 razglednice i 1 pismo. Jedno pismo ima osam stranica, dok ih je većina pisana na tri ili četiri stranice. Sveukupno, radi se o 57 stranica teksta. Uz navedenu korespondenciju sačuvana je i don Franina *Pro memoria*, koja se nalazi u svesku XXV (1926.-1927.) pod brojem 68, a napisana je na 10 stranica. Taj tekst zorno pokazuje odnos između Bulića i Delalle. Radi se o rukopisnom tekstu u kojem je don Frane

opisao svoj odnos prema don Ivanu, koji se nakon don Ivanovog povratka u Trogir pretvorio u nesuglasice i razdvajanje.

Rad je podijeljen u dva dijela. U prvom dijelu kronološki opisujemo događaje od 1926. do Delalline obrane doktorske dizertacije 1930., a u drugom dijelu obrađujemo događaje nakon obrane doktorske dizertacije, kada se Delalle vraća u rodni Trogir, pa sve do 1934. kada don F. Bulić umire.

1. ZNANSTVENA ISTRAŽIVNJA O DON IVANU DELALLI

U prigodi 100. obljetnice rođenja i 30. smrti don Ivana Delalle, 1992. godine u trogirskom časopisu za kulturu, društvena i gospodarska pitanja *Vartal* (1992., br. 2), kojeg izdaje Matica hrvatska - Ogranak Trogir, objavljeno je o don Ivanu nekoliko radova vrlo priznatih autora. Objavljeni su tekstovi Ive Delalle (*Dr. Ivan Delalle, svećenik i hrvatski književnik*), Vladimira Rismonda (*Uspomene na don Ivana Delallea*), Nevenke Bezić-Božanić (*Ukorijenjen u trogirске mire*), Krune Prijatelja (*U spomen dru Ivu Delalleu*), Ive Delalle (*O jednom sonetu i odanom prijateljstvu*), Krune Quiena (*San svetog Ivana Trogirskog*) i Ive Delalle (*Tri pisma prijatelju Gioacchinu Novaku, Pismo Emanuela Vidovića don Ivu Delalleu*). Spomenutim radovima dodana je bibliografija članaka koje je don Ivan objavio od 1913. do 1941. godine.

Fra Toni Vučemilović, rodom iz Zemuna, nastanjen u Trogiru, napisao je 1998. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu kod dr. Franje Šanjeka diplomski rad o don Ivanu. Rad nosi naslov *Dr. don Ivan Delalle (1892.-1962.). Život i djelo*. Rad je podijeljen na šest poglavlja, od kojih je osobito zanimljivo treće u kojem se prvi put cjelovitije obrađuje don Ivanov doprinos liturgijskoj obnovi u Hrvatskoj. Na poseban način ovaj diplomski je važan jer donosi prošireni popis Delallove bibliografije. Tom prigodom T. Vučemilović piše: “Na poseban način želim ukazati na do sada nepoznate članke Ivana Delalle, objavljujane u katoličkom mjesečniku *Blagovest*, koje je izdavala beogradska nadbiskupija. Taj je časopis poslije Drugog svjetskog rata bio jedan od rijetkih katoličkih listova koji su izlazili na području Jugoslavije. Uređivačka politika lista smatrala je nepotrebnim objavljivanje imena autora članaka, što je lako razumljivo uzimajući u obzir getoizaciju Crkve od strane države. Imajući pred očima tematiku, način i stil Delallova pisanja u periodu od 1913.-1914. i listajući brojeve *Blagovesti* od 1948.-1962. otkrio sam veliki broj članaka za koje sa sigurnošću mogu reći da ih je napisao Delalle. U tim se člancima osjeća zov arheologije i povijesti, primjećuje se često spominjanje dalmatinske umjetnosti, posebno nekih zanimljivosti i detalja vezanih uz gradove Split i Trogir, što sve nedvojbeno govori da je autor Ivan Delalle.¹”

Ivo Delalle, nećak don Ivana, priredio je u Trogiru 4. i 5. svibnja 2007. izložbu i Okrugli stol u prigodi 115. obljetnice rođenja i 45. smrti don Ivana. Također, otvorena je izložba *Don Ivan Delalle, život i djelo*. Dan poslije u istoj prostoriji priređeno je predstavljanje pretiska don Ivanovog vodiča iz 1936. godine: *Trogir. Vodič po njegovoj*

¹ Usp. Toni VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, Zagreb, 1998., str. 12.

*historiji, umjetnosti i životu*² i Okrugli stol o njegovom životu i djelu. Knjigu je objavila izdavačka kuća *Ex libris* iz Zagreba. Na skupu kojeg je vodio Ivo Babić sudjelovalo je nekoliko predavača. Fani Celio Cega, ravnateljica Muzeja grada Trogira, predstavila je pretpisak *Vodiča*. Osobna sjećanja iznijeli su Tomislav Marasović i Milan Ivanišević.

U splitskoj galeriji Emanuel Vidović 23. prosinca 2008. otvorena je izložba *Don Ivan Delalle u Galeriji Vidović*. Izložba riječju i slikom prati don Ivanov život i rad s posebnim naglaskom na povezanost između don Ivana i Emanuela Vidovića. Organizator izložbe bio je Muzej grada Splita. O životu i djelu don Ivana govorili su autori izložbe Ivo Delalle i viša kustosica Nela Žižić, te Elvira Šarić Kostić, ravnateljica Muzeja grada Splita. Izložbu je otvorio Ivo Babić. U programu otvorenja nastupio je glumac Trpimir Jurkić, koji je pročitao pismo Emanuela Vidovića svom prijatelju don Ivanu.

J. Dukić napisao je dva kratka feljtona u kojima je pisao o don Ivanu Delalli i njegovoj korespondenciji s don Franom. Ti radovi su dio većega projekta koji za cilj ima sređivanje cjelokupne građe iz Buličeve ostavštine. Upravo slijedom sređivanja građe nastali su mnogi članci koji obrađuju odnose don Frane i mnogih drugih, manje ili više poznatih osoba, bilo studenata, bilo znanstvenika, poput fra Ivana Markovića, don Mihovila Barade, don Luke Jelića, Joze Kljakovića, don Petra Kaera i studenta teologije A. Alfirevića.³ Na tragu tih članaka nastao je i ovaj rad.

Student Ivan Balta napisao je 2007. seminarski rad *Dopisnice don Iva Delalle don Frani Buliću*, dok je studentica Ivana Župa napisala 2010. diplomski rad pod naslovom *Doprinos don Ivana Delalle starokršćanskoj arheologiji i povijesti*.

² Ovo djelo napisao je 1936. godine. Radi se o prvom sažetom cjelovitom prikazu povijesti i spomenika grada Trogira. Vodič je izdalo *Društvo za unapređenje turizma* u Trogiru, čiji je član bio i Delalle. 1953. u seriji *Putnikovi vodiči* izlazi drugo izdanje, prerađeno od samog autora. Nakon njegove smrti 1966. izlazi treće izdanje, prošireno nekim novim podacima o privrednom i kulturnom životu. U tijeku je izrada planova za tiskanje još jednog izdanja ovoga vodiča. Sva tri izdanja pisana su pregnantnim stilom i posebnom ljubavlju prema rodnom gradu. Uvijek se radi ne samo o vrijednoj turističkoj publikaciji, već vodič ima i svoju znanstvenu i umjetničku vrijednost.

³ O don Franinjoj ostavštini, vidi: Josip DUKIĆ, "Salona Christiana" – Pisana ostavština don Frane Bulića biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu, u: *Tusculum*, Solin, 2017., br. 10/2, str. 211-219. O odnosima don Frane i pojedinih svećenika i Joze Kljakovića, vidi tekstove J. Dukića: *Don Frane Bulić i don Ivan Delalle (I)*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 178, 15. VII. 2009., str. 18-19; *Don Frane Bulić i fra Ivan Marković*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 179, 15. VIII. 2009., str. 20-21; *Don Frane Bulić i don Ivan Delalle (II)*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 180, 15. IX. 2009., str. 18-19; *Don Frane Bulić i don Mihovil Barada*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 181, 15. X. 2009., str. 20-21; *Don Frane Bulić i don Luka Jelić*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 182, 15. XI. 2009., str. 18-19; *Don Frane Bulić i Jozo Kljaković*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 183, 15. XII. 2009., str. 18-19; *Don Frane Bulić i don Petar Kaer*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 186, 15. III. 2010., str. 18-19; *Sukob don Frane Bulića i don Petra Kaera*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 187, 15. IV. 2010., str. 18-19; Josip DUKIĆ – Bernard DUKIĆ, *Dopisivanje don Frane Bulića s rimskim studentom Antom Alfirevićem (1900.-1902.)*, u: *Tusculum*, Solin, 2017., br. 10/1, str. 125-131.

Ivo Delalle, don Ivanov nećak, predao je J. Dukiću kopiju don Ivanova doktorskog rada, naslovljenog *L'oratorio di San Venanzio presso il battistero lateranense*, to jest *Oratorij sv. Venancija uz lateransku krstionicu*, koji radi na njegovom prijevodu i objavi.

2. ODNOS DON IVANA DELALLE I DON FRANE BULIĆA (1923.-1930.)

U prvome dijelu ovoga rada prikazat ćemo korespondenciju don I. Delalle i don F. Bulića od 1926. do 1930. godine. Ovo razdoblje možemo nazvati plodnim razdobljem njihovog međusobnog dopisivanja. Teme koju su bile najznačajnije i o kojima su najviše pisali prikazat ćemo u sljedećim naslovima. U prvom dijelu obradit ćemo teme o početku korespondencije što je vezao uz pitanje apostoliciteta splitske Crkve. Uz to ćemo obraditi problematiku vezanu uz postavljanje Grgura Ninskoga na Peristil, što su autori nazvali *abominatio in loco sancto*, odnosno *odvratnost na svetome mjestu*. Na kraju ćemo najviše pažnje posvetiti pitanju stvaranja Delalline doktorske dizertacije.

2.1. Pitanje mučenika Dujma i problem sa Stolnim kaptolom

Prvi spomen poznanstva don I. Delalle i don F. Bulića imamo u kratkom članku Vladislava Rismonda⁴, gdje se spominje da su se njih dvojica susreli na nekakvom izletu. T. Vučemilović u svojem diplomskom radu detaljno opisuje tu situaciju: “Za vrijeme studija susreo se na jednom izletu sa don Franom Bulićem. Delalle je sa sobom ponio knjigu F. Ozanama *La Civiltà cristiana presso i Franchi*. Prepoznavši autora, Bulić mu je rekao: ‘Čitajući ovakve stvari Vi ćete, mladi čovječe, vrlo daleko stići.’⁵” Delalle 1903. kao jedanaestogodišnjak ulazi u Biskupijsku gimnaziju u Splitu. Don Frane je silom političkih prilika bio prisilno umirovljen nedugo prije njegova ulaska, točnije 1896. kada su u noći s 8. na 9. veljače oštećene u svim razredima slike Franje Josipa.⁶ Don Frane u tom slučaju nije proveo nikakvi stegovni postupak za mladiće te su ga vlasti za kaznu prisilno umirovile. O njegovoj popularnosti među sjemeništarcima svjedoči don Lovre Katić koji doduše nije bio njegov pitomac, ali u svojem članku o don Frani donosi svjedočanstva njegovih đaka.⁷ Vrlo je vjerojatno za pretpostaviti da se Delalle već tada upoznao posredno ili neposredno s likom i djelom don F. Bulića. Uostalom don Frane je nastavio živjeti u sjemenišnoj zgradi te ne treba isključiti mogućnost da je već tada uočio Delallu za kojega se svjedoči da se isticao među svojim vršnjacima.

⁴ Usp. Vladislav RISMONDO, *Uspomene na don Ivana Delalle*, u: *Vartal*, Trogir, 1992., br. 2, str. 15.

⁵ T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 4.

⁶ Usp. <http://vmgs.hr/don-frane.html> (20.5.2018.)

⁷ Usp. Lovre KATIĆ, *Don Frane Bulić*, u: *Obnovljeni život*, Zagreb, 1934., str. 385-397.

Biskup Juraj Carić premješta Delallu u Split, gdje od 1. siječnja 1919. obavlja službu župskog pomoćnika i koralnog vikara stolne crkve u Splitu. Školske 1920./1921. i 1921./1922. predaje kao nastavnik u Biskupskoj gimnaziji u Splitu, a 1. ožujka 1923. izabran je za vjeroučitelja pučkih škola u Splitu.⁸ Delalle se spominje u Bulićevim spisima prvi put u zabilješkama iz 1923. godine. Zabilješka je datirana 5. lipnja 1923. iz čega možemo zaključiti, budući da je Delalle stanovao u sjemenišnoj zgradi, da su se on i don Frane već tada počeli intenzivno družiti. Delalle se spominje kao posrednik između kanonikâ i don Frane: “Dne 5. VI. 1923. godine u 1:45 popodne, pri objedu starješina i profesora teologije u dijecezanskom sjemeništu, pao govor na nekrologe iz *Vjesnika arheologije* iz 1922. i kako kanonik Grgić⁹ zastrašiva svakoga koji govori o svetom Dujmu za Dioklecijanova doba. Don Ivan Delalle reče – a to je u svescima *Quaestio de martyribus* napisano – da je njemu dvokrat¹⁰ prigovorio, zašto da on drži da je sveti Dujam biskup i mučenik za Dioklecijanova doba, da tako ne misli Kaptol i da on nije mnenja don F. Bulića.¹¹”

Delalle se prvi put spominje u zabilješci koja govori o problematici mučeništva svetoga Dujma, što je ključno pitanje salonitanske hagiografije koje se veže uz ulomak nadgrobne menze s njegovim imenom. To pitanje donijelo je u konačnici don Frani mnoge probleme na znanstvenom području. Prema epigrafskom spomeniku tj. ulomku pronađenom u konfesiji bazilike na Manastirinama 1874., te sarkofagu Dujmova nećaka i salonitanskog biskupa Prima, Bulić je iznio prvi tezu da je postojao samo jedan Dujam, a ne dvojica, kako je htjela dotadašnja splitska tradicija, te da je živio i djelovao u vrijeme cara Dioklecijana, a ne u II. stoljeću za vrijeme cara Trajana kako su izričito tvrdili splitski kanonici. U bilješci stoji: “Don Ivan Delalle mi reče pred večer da... ga je posjetio... vikar don Grgić, te Delalle govoreći o crkvi sv. Dujam biskupa i mučenika, Grgić nadoda, mučenika pod Trajanom!¹²” Dakle, s jedne strane imamo znanstvene dokaze, a s druge, u liku splitskih kanonika, imamo legende s kojima se brani apostolicitet splitske crkve. Splitski Kaptol je vjerovao da je Dujam

⁸ T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 6.

⁹ Prepozit splitskog kaptola Luka Grgić (1929.-1952.) rođen je u Vranjicu kod Splita 1867. u radničkoj obitelji. Zaredio se za svećenika 1889. u Hvaru od svojeg praujca, hvarskog biskupa Fulgencija Careva. Obavljao je mnoge službe u Splitskoj biskupiji. Zbog revnog i predanog rada Grgić je nagrađen 1907. službom počasnog, a 1909. rezidencijalnog kanonika. Za sedisvakancije biskupa Carića Kaptol mu je povjerio ekonomiju biskupske menze te nakon odreknuća Leopolda Ivaniševića i upravu Biskupije izabravši ga za kapitularnog vikara. Papa Pijo XI. postavlja ga 1929. na mjesto mitronosnog prepozita. Od pape je primio dva odlikovanja: 1929. čast tajnog komornika i 1941. zlatni križ *pro Ecclesia et Pontifice*. Umro je u 86. godini života. Pokopan je u kaptolskoj grobnici. Čitavog je života uživao glas neobično duhovnog, pobožnog i radišnog svećenika. Osobito ga je cijenio biskup Nakić, te ga je odredio izvršiteljem svoje oporuke. Više o svemu u: Ivan OSTOJIC, *Splitski kaptol u Splitsko-makarskoj biskupiji*, Metropolitanski kaptol, Split, 1977., str. 112-114.

¹⁰ Dvapat.

¹¹ Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu, Ostavština don Frane Bulića, *Salona Christiana*, XXI, br. 26. (dalje Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*).

¹² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 26.

živio, djelovao i bio mučen za vrijeme Trajana (98.-117.). No, ako se smjesti Dujmovo mučeništvo za vrijeme cara Dioklecijana te ga se još pri tome datira u 304. to je za onodobni kler označavalo, bez obzira što je ta tvrdnja utemeljena na znanstvenim argumentima, napad na ugled, povijest i apostolicitet mjesne splitske Crkve. Tako je većina, možemo reći, mislila upravo kako je Kaptol mislio. Poricati tu istinu značilo je suprotstaviti se Crkvi.

To uvjerenje prvi je u 18. stoljeću doveo u sumnju Antun Matijašević Karamaneo, ustvrdivši da je postojao samo jedan Dujam, a potpuno ga je promijenio don Frane koji je iznio tezu po kojoj je Dujam bio mučen u vrijeme cara Dioklecijana. Don Franina tvrdnja izazvala je brojne polemike i vrlo teške optužbe, sudski spor i odredbu iz Rima po kojoj je, kako se ne bi zbunjivalo vjernike, bilo zabranjeno pisati o sv. Dujmu na narodnom jeziku. Pitanja o sv. Dujmu i drugim salonitanskim mučenicima, što je don Franu dovelo čak do crkvenoga sudskog spora koji je trajao nekoliko godina bez, koliko nam je poznato, izrečene konačne presude.¹³ Unatoč snažnim pritiscima don Frane je ostao pri svom uvjerenju, a njegova teza danas je prihvaćena u znanstvenom svijetu i u liturgijskoj praksi splitske Crkve.

U drugom pismu Delalle piše: “Dom Quentin¹⁴ je rekao da znade da Dalmacija spada među siromašne provincije i da monsignor Bulić nije bogat čovjek te da ne može sva izdanja kupiti. Svatko znade da smo siromasi! Ali opet svi ne znaju sve naše jade i nevolje u domovini gdje *qui divitior sanctior est*¹⁵... Libreria Vaticana, kaže mi Quentin, šalje gratis takova izdanja siromašnim bibliotekama, a i siromašnim arheolozima, kojima život nije bio ‘plenus pecunia’¹⁶ već ‘plenus labore in regno Spalatrino’¹⁷, u gradu gdje su neki nazivali arheološku znanost ‘starim kamenjem’ i vodili su polemike o čisto znanstvenim pitanjima (Questio di S. Domnio – Devich) bez da su znali što je moderna hagiografija. Svugdje nalazimo ‘horror vacui’¹⁸, a oni su mislili da su dostatne splitske legende. Vidim ja što su to velika pitanja. Sumnja se o sv. Ceciliji i o sv. Ivanu i Pavlu, a kamoli ne o lokalnim svecima. Sada baš učimo o ‘pravim’ i ‘krivim’ svecima. Koliko problema, da pamet stane. Gase se, kako ste vi jednom napisali, male svjetiljke i svjećice, ali ne da ostanemo u tami, nego da gledamo pravu svjetlost dana i istine.¹⁹”

¹³ Usp. Josip DUKIĆ, *Don Frane Bulić na sudu*, u: *Tusculum*, Solin, 2010., br. 3, str. 205-220.

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Quentin (9.7.2018.) Henri Quentin benediktinski monah, rođen u Francuskoj 1872., filozof, bibličar, arheolog. Umro je u Rimu 1935. Autor je izdanja Vulgate iz 1926. godine. Stoga, u kontekstu korespondencije, Bulić ga moli, preko Delallea, da mu proda jedno novo izdanje, ali Quentin odgovara Delalleu da će mu pokloniti jer zna da je Dalmacija siromašna provincija.

¹⁵ Tko je bogatiji on je i svetiji.

¹⁶ Pun izobilja.

¹⁷ Prepun rada u splitskoj pokrajini.

¹⁸ Prazan prostor – u smislu svugdje dolazimo do nečega što sa znanstvene strane ne možemo objasniti.

¹⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 14.1.1927., br. 12.

Delalle u jednom pismu spominje kako je Buliću bilo zabranjeno objavljivanje članaka u kojem je zastupao suprotno stajalište od Kaptola.²⁰ U ovoj kratkoj Delallinoj refleksiji jasno je da misli na problem oko sv. Dujma i u nastavku spominje kao najvećeg protivnika don Frane, kanonika Ivana Devića, koji je 1900. izdao dvije knjige koje brane Arhiđakonovu teoriju o dva Dujma: *Festeggiamo il nostro patrono San Doimo discepolo di S. Pietro, primo vescovo di Salona le cui sacre e venerate ossa riposano a Spalato* i druga *Apologia del 'Festeggiamo il nostro patrono S. Doimo discepolo di S. Pietro, primo vescovo di Salona le cui sacre e venerate ossa riposano a Spalato*.

Uz kanonika Grgića i I. Devića don Frane još spominje i Leopolda Ivaniševića²¹, koji je upravljao Splitsko-makarskom biskupijom od 1921. do 1923. za vrijeme sedisvakancije. Sada je zanimljiv način na koji se don Frane obračunava s neistomišljenicima. Naime, L. Ivanišević od onodobnog *Ministarstva vera* Kraljevine SHS dobio je iz Beograda odlikovanje reda sv. Save III. stupnja kao priznanje zato što je “sa narodnog i crkvenog pogleda razborito i požrtvovno na opće zadovoljstvo”²² upravljao biskupijom. No, za vrijeme njegova upravljanja biskupijom izbila je afera s Markom Kalogjerom. Potkraj 1921. Kalogjera šalje dopise Ministarstvu vjera Kraljevine SHS u kojima se zauzimao za “neovisnu crkvu katolika Hrvata”. U to se doba uz njegovo ime počinju vezivati afere i sudski procesi te ljubavna veza, koju nije prekidao. Sve to dovelo ga je u sukob s crkvenim vlastima koje su tražile da napusti župu i povuče se u mirovinu. U siječnju 1924. istupio je iz Katoličke crkve, prešao u Hrvatsku starokatoličku crkvu te postao njezinim prvim biskupom.²³ U zabilješkama stoji: “Dne 6.6. 1923. don Marin Kuzmić reče da je jednom, nazad godinu dana pitao Leopolda Ivaniševića, što misli o onoj skandaloznoj aferi don Marka Kalogijere, a on da mu je rekao, da misli da je kriv, a kasnije ga je branio! Nuncij u Beogradu je prozvao Ivaniševića *il povero Ivanisevic*.²⁴” Don Frane na kraju ironično zaključuje: “I ovakvi ljudi i vikari ustaju u pitanju mučenika solinskih proti don Frani Buliću.²⁵” I na drugom mjestu se pita: “Što je don Frane Bulić učinio ovim kapitularcima, da se ovako neuljudno...prema njemu ponašaju? Ne znam!²⁶”

²⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 12.3.1927., br. 17.

²¹ Rodio se 1858. U Makarskoj kao potomak stare plemićke obitelji. Od važnijih službi 1902. god. imenovan je rezidencijalnim kanonikom stolnog kaptola u Splitu. 1921. god. biskup Carić ga imenuje svojim generalnim vikarom. Za sedisvakancije upravlja biskupijom, no zbog bolesti se odriče službe generalnog vikara. Više o njemu u: I. OSTOJIĆ, *Splitski kaptol u Splitsko-makarskoj biskupiji*, str. 132-134.

²² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 26.

²³ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9484> (20.5.2018.)

²⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 26.

²⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 94, str. 5.

²⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 26.

Delalle je u vrijeme žustrih rasprava obnašao službu koralnog vikara, sudjelovao je u pjevanju i moljenju časova u koru katedralne crkve. No, nije podlijegao utjecaju i mišljenju ostalih kanonika. Zapravo on je u tom početnom razdoblju poznanstva s don Franom igrao ulogu posrednika. Uz zabilješku iz 1923. stoji i zabilješka iz 1924. koja se neposredno veže uz probleme s kanonicima: “Dne 29. 3. 1924 don Ivan Delalle, koralni vikar stolne crkve reče mi na 11 s. u kancelariji muzealnoj, da mu je istog jutra poslužnik Crkve... rekao, da javi meni, daje ‘per ordini superiori’ odalečio sliku mučenika koju ja nazad nekoliko dana bio dao položiti pokraj oltara koji se popravljao, poprativši riječima: ‘Abbastanza scandali sei in questa chiesa, basta con questi scandali’. Naravski, da je rekao po nalogu kanonika Ivaniševića i Grgića.²⁷” Don Frane u drugoj zabilješci piše: “Dne 9. 12. 1930 bio sprovod don Frane Smolje, počasnog kanonika (imenovao ga pok. Biskup Carić god. 1902.), koralnog vikara i sakriste Stolne Crkve. Ja mu išao na sprovod. Od 7 godina pokojnik ne pozdravljao, ostentivno mi, kad bi se sretali, okrenuo glavu. Stupio nekako u Orjunaše²⁸, bio vrst njihova kapelana i oni ga nosili i isticali. Što ja njemu skrivio ne znam...kad se godinu 1925. turala u unutrašnjost stolne crkve kapela sv. Duje, te narod hodio gledati ove radnje, ja poslao onamo sliku mučenika solinskih uokvirenu, da se metne pokraj oltara, za vjernike koji dolaze, da vide sliku naših mučenika, don Frane Smoljo odalečio tu sliku i nešto uz to promrmljao. Što je don Frane Bulić učinio ovim kapitularcima, da se ovako neuljudno...prema njemu ponašaju?²⁹”

Delalle je nakon jednog svojeg članka u splitskom listu *Novo doba* iz 1931. pod naslovom *Dioklecijan i sv. Dujam* primio pismo od kanonika Grgića, što Bulić detaljno bilježi: “Dne 13. 5. 1931. reče mi don Ivan Delalle da je zbog ovoga članaka dobio pismo od kanonika Luke Grgića...rekao mu da kako je mogao onako pisati.³⁰” Nakon toga Bulić nastavlja: “O kanoniku Luki Grgiću – o njemu – on je patološka pojava u pitanju mučenika solinskih.³¹”

Delalle je bio u bliskim odnosima s don Franom i vjerno mu je prenosio što su ostali kanonici o njemu mislili. T. Vučemilović piše: “Kao mladi svećenik surađivao je s don Franom Bulićem. Od njega je mnogo naučio. U jednom članku napisat će: ‘Mogu kazati da

²⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXI, br. 26

²⁸ Orjuna (*Organizacija jugoslavenskih nacionalista*) je bila ekstremna nacionalistička i teroristička organizacija osnovana s ciljem zaštite unitarističke jugoslovenske države. Karakterizira je primjena drastičnih i fašističkih metoda i terora protiv političkih protivnika. Usko je surađivala s četnicima i jugoslavenskom vojskom; zahvaljujući toj suradnji dobivali su tijekom 1920-ih godina oružje, mogli su održavati vojne vježbe i nekažnjeno provoditi terorističke akcije protiv hrvatskih domoljuba i komunista. Ostala je općenito poznata po kratici. Njeni članovi, a onda i drugi nasilnički jugoslavenski i jugoslavensko-integralistički, monarhistički članovi zvani su "orjunaši".

²⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV, br. 54.

³⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV, br. 85.

³¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV, br. 85.

sam mal ne svaki dan kod don Frane u njegovoj biblioteci'.³² Tako će u jednom pismu s početka studija pisati don Frani: "Svi se čude kad im pričam o Solinu, Mauzoleju itd. Sve što čujem na predavanjima meni nije novo. Ja sam kod vas prošao dobru školu arheologije, cemeterija, bazilika, hagiografije i liturgike. Mogao bih za neke stvari već polagati ispite."³³

2.2. Početak korespondencije između don Ivana i don Frane

Don I. Delalle kao talentirani svećenik i ljubitelj starina postaje pitomac Zavoda sv. Jeronima i počinje studirati kršćansku arheologiju na Papinskom institutu za kršćansku arheologiju (*Pontificium institutum Archaeologiae christianae*). U Rim ga je poslao na don Franin nagovor splitski biskup Kvirin Klement Bonefačić. U Zavod je stigao s još trojicom pitomaca.³⁴ O svom životu i radu u Rimu don Ivan je često obavještavao don Franu. Prvih nekoliko pisama upućenih don Frani imaju gotovo istu strukturu. U prvom dijelu Delalle govori o novostima na predavanjima u Rimu, što je pročitao u znanstvenim časopisima i na kraju bi obično to bilo popraćeno određenim pitanjem. Drugi dio bi obično bio odgovor na pitanja iz Bulićeva prethodnog pisma, a treći dio refleksija o domovini i politici, a sve bi to bilo napisano u određenom patetičnom tonu.³⁵

Prvo veliko pismo napisano je 16. studenog 1926. godine. Iz tog pisma možemo vidjeti nekoliko važnih stvari. U nekoliko prvih velikih pisama (6 pisama iz prve akademske godine) možemo vidjeti kako Delalle revno obavlja svoje obveze.³⁶ Posjećuje vatikansku biblioteku i *Biblioteca della Consulatione*, pozdravlja određene ljude, šalje materijale (većinom Bulićeve *Bulletine* ili *Vjesnike*) po bibliotekama prema nuputcima don Frane. Odlazi kod raznih profesora i pita pitanja koja mu naložio don Frane, kao na primjer pitanje o Niceforu ili subđakonu kotorskom Bonitusu. Traži novo izdanje Vulgate od Quentina za Don Franu, traži sve materijale koje govore o Dalmaciji iz Libreria Vaticana, od Lea Olschia (čovjek koji je imao antikvarijat u Rimu) traži popis sve literature koja govori o Dalmaciji. Delalle uz pomoć trećoredca Buratovića iz Vatikanskog tasjnog arhiva prepisuje biskupske vizitacije, obavještava ga o tiskanju nove edicije Glagoljaškog misala, također Delalle se zauzima te se raspituje o Bulićevu posjetu Rimu. Nadalje, Delalle rješava određene

³² Usp. Ivo DELALLE, *Don Frane Bulić, prigodom 80-godišnjice života*, u: *Novosti*, Zagreb, br. 276, 6.10.1926.

³³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, br. 17, str. 3.

³⁴ T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 6.

³⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 15.12.1926., br. 9, str. 4.

³⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 16.11.1926., br. 5, str. 1.

znanstvene razmirice između Vaccaria i Bulića po pitanju sv. Jeronima, točnije o pitanju njegova rođenja. Rješava također problem između Bulića i franjevca Bernardina Klumpera, kojega u pismima nazivaju Holandezom, oko poliptiha u Zadru. Dakle, vidimo da je Delalle iz poštovanja, ali vjerojatno i iz zahvalnosti, uvelike rješavao Bulićeve razne prohtjeve na znanstvenom području. U jednom pismu se može iščitati kako Bulić zahtjeva da mu Delalle češće piše. Možda je upravo ova neumornost i zahtjevnost starog Bulića na koncu pomalo udaljavala, i na koncu dovela, do hlađenja njihovog odnosa?

Drugi važan detalj iz prvog velikog pisma odnosi se na jedan važan događaj na početku akademske godine. Naime, studenti i profesori na početku akademske godine odlaze u audijenciju kod pape Pija XI. Delalle piše kako se otvorio Arheološki institut. Pitanje je zašto je Pio XI. bio na otvaranju? Na službenim stranicama *Pontificio istituto di Archeologia cristiana* piše da je institut osnovan u Rimu prema motu propriu pape PiJa XI. Dakle, Delalle pripada prvoj generaciji (njih 16-orica) koja je pohađala i ujedno stekla doktorat na ovome institutu.³⁷ Zanimljivo je da prof. Kirsch upoznaje PiJa XI. s Delallom: “U 10 s. bili smo svi primljeni u audijenciju kod sv. Oca pape u njegovom studiju. Papa je bio veoma veseo što se otvara njegov zavod što ga je sam osnovao... Zatim je Kirsch predstavio svakoga djaka posebno. Kad je došao do mene onda je Kirsch rekao papi: ‘Ovaj je iz Splita, gojenac Msgra. Bulića!’ Papa se malo nasmijao i opetuje: ‘da Spalato, bravo! Come sta Msgr. Bulić!’ Ja sam mu odgovorio: ‘S. Santità assai bene, da giovane!’³⁸” Možemo pretpostaviti da su se posredno ili neposredno papa Pijo XI. i Bulić poznavali. Ova pretpostavka je vrlo vjerojatna jer je od 1911. papa Pijo XI. radio kao bibliotekar u Vatikanskoj biblioteci. Tako će Delalle u ovom pismu za papu reći: “Ta on je vješti stari bibliotekar i ljubimac starog kamenja.³⁹” Ova činjenica govori o važnosti don F. Bulića za tadašnju kršćansku arheologiju. Štoviše, Delalle tvrdi da je Bulić nekoliko puta spomenut u uvodnom predavanju te da svi studenti pitaju i znaju za Bulića i Salonu: “Ja vidim da svi cijene važnost Dalmacije u arheologiji, a to je vaša zasluga.⁴⁰” Nadalje, Delalle piše Buliću kako svi poznaju Salonu i Bulića te da on rado priča svima o njima: “Svi ovi djeci poznaju Split, Solin i Bulića...ja im sada još više govorim. Francuzima pričam kako ste bili veliki prijatelj Duchesnea..., a Nijemcima kako ste bili prijatelj de Waala i mnogih drugih znamenitih ljudi...⁴¹”

³⁷ http://www.piac.it/?page_id=25 (9.7.2018.)

³⁸ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 16.11.1926., br. 5, str. 2.

³⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 16.11.1926., br. 5, str. 2.

⁴⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 16.11.1926., br. 5, str. 3.

⁴¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 16.11.1926., br. 5, str. 4.

Također, u ovom pismu Delalle nabraja Buliću koje predmete ima i koji mu profesori predaju. U akademskoj godini 1926./1927. pohađa predmete: Kršćanska arheologija (prof. Joannes Petrus Kirsch), Kršćanska epigrafija (prof. Angelo Silvani), Kršćanska ikonografija (prof. Joseph Wilpert), Hagiografija i liturgija (prof. Dom Enricus Quentin OSB). Na drugoj godini studija (1927./1928.) pohađa: Rimske katakombe (prof. J. P. Kirsch), Stare crkve (Crkvena topografija) (prof. J. P. Kirsch), Kršćanska ikonografija (prof. Gius Wilpert), Kršćanska epigrafija (Angelo Silvani), Povijest starovjekovne Crkve (prof. H. Quentin).⁴² Tjedno je imao jedanaest sati predavanja. Svakog utorka i subote popodne posjećivali su katakombe, crkve i muzeje. Na Gregorijani je slušao nekoliko predavanja iz crkvene povijesti, a na Orijentalnom institutu liturgiju Istočne crkve. Na drugoj godini studija 1927./1928. imao je iste profesore kao i na prvoj, ali i manji broj sati, kako bi se svi studenti mogli posvetiti istraživanju.⁴³

U prvoj akademskoj godini 1926. i 1927. Delalle je poslao don Frani sedam velikih pisama napisanih na ukupno 23 stranice i 13 dopisnica (ovdje ne brojimo dopisnice koje je Delalle poslao iz Jugoslavije već samo one koje su poslone iz Rima). U drugoj akademskoj godini 1927. i 1928. Delalle šalje šest velikih pisama napisanih na ukupno 16 stranica. Dakle, možemo reći da je tokom prve i druge akademske godine učestalost pisanja bila skoro podjednaka. U trećoj akademskoj godini Delalle iz Rima šalje 5 velikih pisama, na ukupno 22 stranice, te 9 dopisnica. Iz nekakve statistike poslanih pisama i dopisnica možemo zaključiti da je njihov odnos, dok je Delalle boravio u Rimu, bio dobar te da su se relativno često čuli.

2.3. Abominatio in loco sancto

Don F. Bulić se s hrvatskim kiparom i umjetnikom Ivanom Meštrovićem susreo u Parizu 1919., kad mu je Meštrović rekao da bi želio izraditi kip Grgura Ninskoga. U tom trenutku nije bilo nikakvog govora o postavljanju Meštrovićeva kipa na Peristilu.⁴⁴ Meštrović završava izradu kipa 1927., a već te godine, počinju intenzivne i žučne rasprave oko mjesta postavljanja kipa. Na koncu te iste godine donosi se odluka oko mjesta postavljanja kipa.

⁴² Podatke o školovanju uglavnom preuzeti iz: T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 4; Ivan DELALLE, *Dr. Ivan Delalle, svećenik i hrvatski književnik 1892.-1962.*, u *Vartal*, Trogir, god. I (1992), br. 2, str. 7-13.; I. ŽUPA, *Doprinos don Ivana Delalle starokršćanskoj arheologiji i povijesti*, Diplomski rad, Split, 2010., str. 8-12.

⁴³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 29.11.1927., br. 93, str. 2.

⁴⁴ Usp. Milan IVANIŠEVIĆ, *Kako je splitska općina podizala Meštrovićevog Grgura Ninskog*, u: *Kulturna baština*, Split, 1983., br. 14, str. 21-25.

Tako u korespondenciji don F. Bulića i don I. Delalle, kao dvojice povjesničara i arheologa, od konca te godine možemo pratiti zbivanja oko ovoga događaja. Don Frane u svibnju 1929., u očajničkom pokušaju piše pismo tadašnjem kralju Aleksandru Karađorđeviću, moleći ga da svojim autoritetom zaustavi devastaciju Peristila. Na kraju jedini rezultat tog pisma je bila činjenica da kralj Aleksandar nije došao na otvaranje spomenika u rujnu te iste godine. Don Frane je odbio poziv splitskog gradonačelnika Ive Tartaglie da dođe na svečano otvaranje trga. Trebamo biti svjesni društvenih i političkih prilika u kojima se don Frane odlučno protivi postavljanju kipa na Peristil. Naime, Grgur Ninski je u staroj Jugoslaviji bio simbol slavenskoga duha koji se bori protiv latinske hegemonije, a to je ujedno i simbol Italije. Jugoslavenska ideja, odnosno ideja koja se rađa iz panslavenske ideje bila je prihvaćena koliko toliko kako među pukom tako među klerom.⁴⁵ Jasno se vidi na slikama, koje su ovjekovječile događaj otvaranja Peristila sa statuom Grgura Ninskog, da je među mnogobrojnim pukom bio prisutan i ondašnji kler. Dakle, možemo vidjeti da don Frani nije bilo jednostavno. Imao je protivnike i među klerom, posebno ako se sjetimo svih nemilih događaja oko pitanja apostoliciteta splitske Crkve, a također je u javnom životu, na političkoj razini bio šikaniran te lažno deklariran kao talijanaš. Dvanaest godina nakon postavljanja kipa, Talijani su okupirali Split i miču slavenski simbol s Peristila, što su to popratile novine koje su na naslovnoj stranici, tada vodećega *San Marco*⁴⁶, prikazali, tada već pokojnog Bulića, s bičem u ruci kako sa Peristila izgoni Grgura Ninskoga.⁴⁷ No, Bulić se samo iz jednoga razloga borio protiv takve odluke i to se može jasno vidjeti iz njegove korespondencije s Delallom. Njih dvojica su nazvali ovaj događaj *abominatio in loco sancto* što znači doslovno “odvratnost na svetome mjestu”. Obojica su bili svjesni tko je Grgur Ninski, ali s druge strane su bili svjesni i što je Peristil.

Ono što se da iščitati iz korespondencije Bulić – Delalle je jedna jako važna činjenica koju je Delalle nekoliko puta naglasio, a to je da su arheolozi i cjelokupna javnost izvan Jugoslavije bili zgroženi s činom postavljanja Grgura Ninskog. Prvi put se njihov razgovor oko Grgura spominje u pismu s početka 1928., dakle, u vremenu kada je donešena odluka o postavljanju kipa na Peristila. U njemu Delalle piše Buliću: “Primio sam Vaše cijenjeno pismo od 13.1.1928. sa svim manjim priložima i sa tlorisom Dioklecijanove palače gdje je označeno postavljanje spomenika. Uvijek pitanje i pitanja! Ja se s Vama u potpunosti slažem,

⁴⁵ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/dramaticna-storija-o-splitskom-spomeniku-grguru-ninskom-20150105/print> (10.8.2018.)

⁴⁶ U prvi sedam mjeseci talijanske okupacije 1941. u Splitu izlazi samo dnevni list *San Marco*.

⁴⁷ Usp. Jelena MARKOVINA, *Grgur Ninski i ostali splitski spomenici u danima fašističkog terora*, u: *Kulturna baština*, Split, 1983., br. 14, str. 26-30.

a također i ovamošnji arheološki krugovi, s kojima sam o tome govorio. Ali vidim da je zalud! *Quod non facerunt barbari facerunt Spalatrini!*⁴⁸⁴⁹”

Delalle u jednom od pisama detaljno piše u kojim je sve novinama čitao o postavljanju Grgura Ninskoga na Peristil: “U pismu vam šaljem slike Instituta kao i članak senatora Cippica o spomeniku Grgura Ninskoga. Čitajte! Kako vidite članak *Journal des Debats* od 17. januara uznemirio je duhove. Danas sam vidio u jednoj knjižari izložen *Archivio* i kupio sam ga radi ovoga članka, da vam ga pošaljem. Vijest iz Pariza o namjeravanom podignuću spomenika u Splitu izazvala je silne komentare. Osim *Archivia* izlaze veliki članci u svim većim talijanskim listovima *Corriere della Sera* (Milano), *Stampa* (Torino), *Matlino* (Napulj), *Corriere adriatico* (Ancona) itd. Sve ide dalje i malo po malo svi talijanski listovi donose proteste. Ožujski broj *Rassegna d'Italia* javlja da donosi članak o spomeniku u Splitu. *Agenzia Stefani* šilje vijesti po cijelom svijetu. Vijesti talijanskih novina prenašaju listovi u Engleskoj i u Americi. Pitanje je postalo internacionalno. Cijeli svijet se bavi estetikom Dioklecijanove palače. Da li je vama o tome što poznato? Ako želite, javite mi pa ću vam naći brojeve pojedinih listova, koji o tome pišu.⁵⁰” Delalle u istom pismu odgovara Buliću na prijedlog da napiše članak o tome u dnevnik novinama *Narodna politika*, no Delalle mu odgovara: “Pišete mi u zadnjem pismu da bi i ja o tome napisao u Narodnoj politici. Ali što ćete, tko će me poslušati? Kad ne slušaju jednog don Franu Bulića, jedinog svjetskog čovjeka u Splitu, koji je svojim 50 godišnjim radom ilustrirajući Dioklecijanovu palaču sebe osiromašio, da obogati sada ‘Putnički ured’ i druge turističke institucije, hotele i kupališta, tko će ga više slušati?⁵¹” Štoviše Delalle bilježi i prigovara da nestručne osobe komentiraju po lokalnim novinama o ovom događaju: “Ja ne mogu razumjeti na što smo došli da u *Obzoru* jedan advokatić koji ne zna uopće za umjetnost niti je vidio svijeta može ovako pisati. Što ćete više! Nitko ne govori u našoj štampi o tome, ali zato pišu s druge strane Jadrana. Diže se vika sa svih kontinenata, koji smatraju da je Dioklecijanova palača baština cijeloga svijeta, internacionalna, kao Akropola u Ateni ili Panteon u Rimu.⁵²” Zato Delalle moli Bulića: “Dok možete i koliko možete branite Peristil od parazita o kojima se opet piše s pijedestala od cementa.⁵³” Zanimljiva je činjenica da jedan Talijan pronicljivo, u razgovoru tvrdi Delalli:

⁴⁸ Što ne učiniše barbari učiniše Splićani!

⁴⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 31.1.1928., br. 26, str. 1.

⁵⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 31.1.1928., br. 35, str. 4.

⁵¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 31.1.1928., br. 35, str. 4.

⁵² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 31.1.1927., br. 35, str. 4.

⁵³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 31.1.1927, br. 35, str. 4.

“Kad sam pitao jednog komšiju ovamo što misli o tom spomeniku, znate što mi je odgovorio: ‘Mi ćemo ga ionako brzo baciti u more!’ Bez komentara!⁵⁴”

Delalle piše da je don Frane redovito pisao u novinama te da je javnosti pokušavao objasniti posljedice ovoga događaja. Treba također naglasiti da je don Frane bio na čelu Pokrajinskog konzervatorijalnog ureda, odnosno Konzervatorskog zavoda od 1911. do 1929. kada ga nasljeđuje Ljubo Karaman.⁵⁵ No iako je na tako važnoj funkciji njegov protest, zajedno uz protest Ljube Karamana, ostaje usamljen u Jugoslaviji.⁵⁶ Zato don Frane piše dopisnice i kratke knjižice profesorima i studentima u Rimu o Grguru Ninskome, vjerojatno i konkretno o ovome događaju. Ovaj podatak možemo iščitati iz jedne dopisnice u kojoj stoji: “Danas sam primio vašu dopisnicu i knjižicu o Grguru Ninskome koju ću dati đacima Orijentalnog Instituta da vide i čitaju!⁵⁷” Na jednom drugom mjestu također stoji: “Primio sam Vaša pisma s raznim priložima o spomeniku Grgura Ninskoga...⁵⁸”

Budući da se Delalle u lipnju 1929. vraća u domovinu prestaje neka detaljnija korespondencija u vezi Grgura Ninskoga, ali posljednji detalji koji govore o tom događaju su dvije dopisnice koje Delalle šalje iz Trogira u kojima Buliću piše da je neizbježno postavljanje i da je to *abominatio in loco sancto*.⁵⁹ U drugoj dopisnici posljednji put se spominje Grgur Ninski.⁶⁰

2.4. Pisanje doktorskog rada don I. Delalle

U prvoj akademskoj godini Delalle ne spominje konkretne teme, što je razumljivo, ali ono što se da iščitati iz njegovih pisama je da moli don Franu da mu šalje materijale kako bi što bolje upoznao Salonu: “Ako budete imali vremena pišite mi što bi ovamo mogao naći o našim stvarima, naročito što bi mi pomoglo da bolje proučim o starom Solinu (bazilike, tituli, baptisteriji), jednom riječju, sve što bi pomoglo da što bolje ilustriram život kršćanskog Solina.⁶¹” Ova činjenica je važna iz tog razloga jer će upravo iz ove želje da upozna Solin proizaći kasnije teme njegovih radova koje je bio dužan napisati tijekom doktorskog studija, kao npr. najstarije slike sv. Petra u prvim vijekovima s posebnim osvrtom na solinski sarkofag.

⁵⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 25.4.1929., br. 106, str. 4.

⁵⁵ <file:///C:/Users/User/Downloads/PU%201-%20Uvod.pdf> (10.8.2018)

⁵⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 26.6.1928., br. 30, str. 1.

⁵⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 20.4.1929., br. 102.

⁵⁸ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 27.5.1929., br. 109, str. 1.

⁵⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 24.9.1928., br. 120.

⁶⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 1.10.1928., br. 115.

⁶¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 12.3.1927., br. 17.

Nadalje, Delalle pokazuje svoje zanimanje posebno za hagiografiju, a teme koje su mu bile posebno drage jesu salonitanski mučenici, na temelju čega će kasnije pisati svoju doktorsku radnju te pitanje fruškogorskih mučenika, odnosno *Passio sanctorum Quattor Coronatorum*, što mu je bila prvotna ideja za temu doktorskog rada od čega ga je u konačnici odvratilo Kirsch zbog kompleksnosti tematike.

Na početku druge akademske godine studenti su bili dužni izabrati samostalnu radnju te je na koncu javno izložiti. Delalle je još prije početka akademske godine intenzivno razmišljao o temi što se može vidjeti po pismima koje je slao tijekom ljeta iz Trogira. Tako iz pisma od 27. rujna 1927. Delalle zahvaljuje Buliću na materijalu i pismu o “onom pitanju”, a don Frane dodaje poslije bilješku te na dnu stranice piše da se radi o *Quattor Coronatorum (Fruška Gora)*.⁶² No, na kraju, Delalle ipak mijenja temu i piše: “Što se tiče ovogodišnjih radnja, ja sam stvar izabrao. Msgr. Kirsch, a i drugi profesori kazali su mi, da neću nikako izaći na kraj sa *Quattor Coronati* jer je stvar puno komplicirana, a teško da ću doći do ikakvih zaključaka. Međutim, to ne znači da unaprijed o stvari ne raspravljamo i da se to pitanje ne može riješiti. Baš jer je teško treba ga riješiti u zgodno vrijeme.”⁶³ Na koncu Delalle izabire jednu drugu temu: “Ja sam izabrao privatnu radnju: Najstarije slike sv. Petra u prvim vjekovima (ikonografija: slike u katakombama i na sarkofazima)...iza ove radnje nastojat ću učiniti prikaza za đake Instituta i o našim stvarima.”⁶⁴ Zanimljivo je da na koncu te godine Delalle javlja don Frani o radnji koju je zgotovio: “Prije Uskrsa dovršio sam pismenu propisanu radnju (po mojem izboru) *I martiri della via Labicana*”⁶⁵ Tu sam kritički obradio arheološke, epigrafske i hagiografske uspomene o historičnim mučenicima Via Labicana. Radnja zaprema 20 strana in folio. To je prva radnja u hagiografskom-arheološkom seminaru na Institutu pod upravom Dom Quentina. Dom Quentin je radnju odobrio i pohvalio tako da sam je javno čitao na Institutu dne 26.3. Napisao sam je na talijanskom jeziku i možda će biti tiskana.” Dakle, možemo vidjeti, da na koncu nije bila niti jedna od najavljenih tema već tema koja je bila vezana uz rimske mučenike. Možemo pretpostaviti da je do te teme došao istražujući *Quattor Coronati* za koje se vjeruje da su njihove kosti prenesene u Rim na Via Labicana.⁶⁶ Mrg. Kirsch mu je savjetovao da obradi temu *Translacija solinskih mučenika u Rim*, no on ostavlja tu temu za poslije jer ga više, od puke povijesti kako sam reče, zanima

⁶² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 27.9.1927., br. 26.

⁶³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 29.11.1927., br. 93.

⁶⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 29.11.1927., br. 93.

⁶⁵ Prema Rimskom martirologiju, mučeno je za vrijeme Dioklecijanova progonstva na mjestu nazvanom *Inter duas lauros* (među dva lovora) na Via Labicana 30 mučenika u jednom danu.

⁶⁶ Usp. Jovan MAKSIMOVIĆ, *Ranohrišćanski mučenici žrtve nepoštovanja Asklepijevog kulta u vreme Dioklecijana*, u: *Acta medico-historica Adriatica*, Rijeka, 2010., br. 8(2), str. 239-260.

povijest umjetnosti. Prvi put spominje doktorsku radnju u tom istom pismu: “Doktorsku dizertaciju još nisam zamislio, ali onako katkada mislim da bi bilo dobro obraditi nešto iz generalne zamisli kao na primjer: upliv Rima na starokršćanske umjetničke spomenika u Dalmaciji (odnosno uzeti i druge dijelove Jugoslavije). Ovako mi misli dozrijevaju.⁶⁷”

Nedugo nakon toga, Delalle se uhvatio teme salonitanskih mučenika te obavještava u jednom pismu don Franu: “Imam vam javiti jednu dobru vijest. Čuo sam od profesora Josia na Arheološkom Institutu, da će baciti skoro onaj barokni oltar u kapeli sv. Venancija tako da će mozaik solinskih mučenika biti potpuno slobodan i moći će ga se dobro vidjeti. To će biti veoma lijepo i veoma drago. Meni se taj mozaik mnogo sviđa, a i svakome. Vrlo je važan za nas, a i za historiju crkvene umjetnosti i crkvenog vestijarija⁶⁸ ondašnjeg vremena. Nekidan sam ga dobro promatrao prigodom jednog predavanja u baptisteriju Lateranskome.⁶⁹” Nedugo nakon toga Delalle moli don Franu u jednom pismu da mu pošalje knjigu *De Rossia Capella di San Venanzio presso il Battistero di Laterano* te moli da mu napiše popis sve ostale literature koja pobliže govori o toj kapelici.⁷⁰ Na kraju druge akademske godine Delalle piše: “Napokon sam jučer dovršio sve ispite sretno i sa dobrim uspjehom. Sada mi ne preostaje drugo već samo doktorska disertacija kroz sljedeću godinu i praktične vježbe. Ovoga ljeta treba će da me malo uputite u solinske ruševine koje sada gledam sa sasvim drugim očima i divim se vašem velikom radu. Za upoznati monsignora Bulića treba najprije poći u Rim, a onda tek u Solin.⁷¹”

Delalle se vraća u Rim, na treću akademsku godinu, u prosincu 1928. godine. U pismu od 5. prosinca 1928. piše Buliću da otvara sezonu *litterarum transmarinorum*.⁷² Već u idućem velikom pismu piše Buliću da je jako zaposlen jer radi na temu *Uspomena dalmatinskih mučenika u Rimu* sa arheološke, hagiografske i ikonografske strane. Delalle naglašava: “Glavna svrha mojoj radnji je ilustriranje oratorija sv. Venancija i njegove sudbine kroz vjekove, što je ostalo od starine, a što se je promijenilo kroz vjekove. Materijala ima! Tako će biti kritički osvjetljeno ovo naše svetište u Rimu. Najprije će biti verificirano, a onda i umetnute nove stvari, novi pogledi. Naravno da ću se dotaknuti translacije koja će mi zadati dosta truda. Treba konstatirati gdje su kosti solinskih mučenika! A gdje su? Konzultiram sve

⁶⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 29.11.1927., br. 93.

⁶⁸ Lat. *vestiarium*, ii, n. – svlačionica; tako se zvao dio sakristije i baptisterija u ranokršćanskom razdoblju. Više o tome usp. Ana MIŠKOVIĆ, *Prostor i funkcije sakristije u ranokršćanskom razdoblju na primjeru zadarskoga episkopalnog sklopa*, u: *Ars Adriatica*, Zadar, 2013., br. 3, str. 7-20.

⁶⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 21.4.1927., br. 20.

⁷⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 10.3.1928., br. 93.

⁷¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 26.6.1928., br. 30. U ovom pismu Delalle piše da je poslao pismo 26.6.1926. To je vjerojatno pogreška jer don Frane bilježi da je pismo primio 30.6.1928.

⁷² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 5.12.1928., br. 79.

knjige koje ste vi spomenuli u Vašim radnjama o tom pitanju. Da sada sam napisao sve ono što stariji pisci govore o oratoriju kao građevini: Panvinio, Ugonio i drugi.⁷³” Na jednom drugom mjestu Delalle piše: “Radnja će biti sinteza svega onoga što se je do sada napisalo o oratoriju sv. Venancija. Ovu je radnju bio zamislio napisati prof. msgr. Kirsch, pa je eto dao meni svećeniku splitske biskupije i dalmatincu. Cijeli profesorski zbor je odobrio da ovo izradim jer je stvar veoma interesantna.⁷⁴”

U siječnju 1929. Delalle kada je već dobroano ušao u temu govori don Frani: “Ja nastavljam studij o Oratoriju sv. Venancija. Čitam sve ono što je o kapelici bilo gdje napisano. Pročitao sam De Rossia, Panvinia, Ciampinia, Ugonia, Fontanea, Valentia, Garuccia, Grisara, Lamera, Rasponia, Rohault-Flerya i druge. Sada uzimljem samo arhitektonski stranu tj. što se je promijenilo od 7. st. do danas.⁷⁵” Također, Delalle je opisivao detaljno i svoja istraživanja na kapelici sv. Venancija: “Bio sam u šufitu oratorija, da vidim kakva je bila konstrukcija prije kardinala Ceve (1699.). Dosta sam govorio s msgr. Paschini, koji vas srdačno pozdravlja i pričao mi je o vašoj korespondenciji s njime. Gledali smo skupa kapelu i oltar. Trebalo bi svakako kopati da se vidi što se nalazi u onom sarkofagu ispod, ali onom donjem, jer onaj gornji je prazan *per bel vedere*. Čudnovata je sudbina ovih solinskih mučenika! Ovamo su tijekom vremena zaboravljeni i nitko za njih ne zna, jer se njihova kapela zove *della Madonnina*. Da nema mozaika bio bi im trag potpuno nestao.⁷⁶”

U pismima se može naići i na česta pitanja koja bi Delalle postavlja don Frani: “Je li se tamo kod nas sačuvala igdje uspomena o njihovoj translaciji u Rim? Je li se našla igdje, osim u Rimu, koja uspomena na njihov kult. Ima mnogo tih pitanja. Važno je pitanje translacije mučenika uopće iz drugih provincija u Rim. Što je opat Martin našao u Solinu, koje pučanstvo i koje političke prilike? Je li istina da je mnogo Solinjana, poslije razorenja Solina došlo u Rim i Ravenu? Kirsch je svakako mišljenja da je opat Martin donio u Rim sva tjelesa mučenika i da ih je bilo više nego li onaj broj prikazan na mozaiku. Je li papa učinio oratorij prije donošenja relikvija ili je prisustvo relikvija učinilo da papa sagradi oratorij.⁷⁷” Na jednom mjestu Delalle se čak i ispričava što postavlja mnogobrojna pitanja: “Oprostite što postavlja ova pitanja, ali potrebno držati živo pitanje. Uvijek je dobro štogod istraživati.⁷⁸” Također, ima jedan bitan detalj koji će poslije biti važan kod pitanja Dobroga pastira u prijeporu između don Frane i Delalle: “Čitajući Vašu knjigu o Venanciju, upalo mi je u oči

⁷³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 22.12.1928., br. 80, str. 2-3.

⁷⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 22.12.1928., br. 80, str. 3.

⁷⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 2.

⁷⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 4.

⁷⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 4.

⁷⁸ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 4.

Vaše mišljenje o položaju sv. Venancija u mozaiku. Dok De Rossi kaže da je njegov položaj na desnoj strani časnoj strani učinjen možda zato, jer se Ivanov otac zvao Venancije, vi kažete da Venancije ima časni položaj na desnoj strani zato što je bio prvi biskup misionar, a sv. Duje da je na lijevoj. Wilpert nam je u svojim tumačenjima, naprotiv, kaza da položaj s desna ili lijeva kod starih kršćana ne igra nikakvu ulogu i da se na nj ne obaziremo pri prosuđivanju tj. tko je na mozaiku časniji. Wilpert kaže da više puta umjetnik postavlja likove časnije na svoju desnu stranu ili desnu stranu gledaoca, što bi tumačeći ovako, imali na lateranskom mjestu počasno mjesto sv. Petra i sv. Duje. Svakako, on kaže, ovaj nam razlog, bilo s desne ili s lijeve ne tumači niti osvjetljuje počasna mjesta. To je relativno i to ne možemo uzeti kao bazu. On je to dokazao sa drugim sličnim primjerima. Što vi kažete o mnijenju Wilperta?⁷⁹” Ovaj podatak je važna jer će kasnije tumačenje reljefa s likom Dobrog pastira na sarkofagu iz splitskog muzeja Delalle prihvatiti Wilperotovo mišljenje, a ne Buličevo iz čega će se kasnije stvoriti polemika.

Unatoč svim problemima na arheološkom planu u ožujku te iste godine Delalle predaje Kirschu svoj prvi dio doktorske radnje: “Pri proučavanju kapele sv. Venancija našao sam u šufitu mnogo novih otkrića upogled konstrukcije i kronologije kapele. Ja sam napravio po onome što sam našao novu rekonstrukciju, potpuno drukčiju nego u Rohault-Fleurya. Problem zidanja kapele je riješen. Pitanje prozora je riješeno. Našao sam jedan zid iz 1. i 2. vijeka. Stvar sam napisao, naslikao i predao Kirschu, koji je zadovoljan s rezultatom jer je konačno utvrđena kronologija pojedinih zidova, apside i zazidanih prozora. Sa prikazivanjem i ilustracijom kapele sv. Venancija, kakva je danas i kakva je bila prije, bit će dovršen prvi dio moje doktorske dizertacije.⁸⁰”

Budući da se kapelica sv. Venancija, odnosno kapelica salonitanskih mučenika, nalazi u bazilici sv. Ivana Lateranskog logično je da je Delalle koristio Lateranski arhiv što svjedoči u jednoj dopisnici: “U Lateranskom arhivu našao sam nekoliko novih podataka o kapeli sv. Venancija o čemu ću vam dulje pisati.⁸¹” Također, iz članka *Sarkofag solinskih mučenika u Rimu*⁸², vidi se da je za svoja istraživanja koristio Lateranski arhiv. U njemu otkriva da se u sarkofagu salonitanskih mučenika nalaze relikvije još jednog mučenika: Sulpiciana, do tada potpuno nepoznatog arheolozima De Rossiju i Buliću. O tom mučeniku govori samo Registar

⁷⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 5.

⁸⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 4.3.1929., br. 94, str. 2-3.

⁸¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 20.3.1929., br. 97.

⁸² Usp. Ivan DELALLE, *Sarkofag solinskih mučenika u Rimu*, u: *List biskupije splitsko-makarske*, Split, 1936., br. 11-12, str. 147-148.

relikvija, a arheologija i povijest o njemu ništa ne znaju.⁸³ Pri kraju akademske godine Delalle izvještava don Franu da je pomoću raznih kodeksa došao do novih saznanja i da želi do konca građanske godine dovršiti cjelokupnu radnju.⁸⁴

U ovome dijelu treba spomenuti i nekoliko predavanja koja je Delalle održao na temelju svoji otkrića prilikom pisanja doktorske radnje. Prvo ga je profesor Marucchi zamolio ako može na sastanku Instituta skupštine prijatelja kršćanske arheologije održati predavanje o radu na polju dalmatinske kršćanske arheologije. Naime, profesori nisu mogli biti u tijeku što se događa na polju, tada popularne, dalmatinske arheologije jer Bulićev *Bullettino* iz političkih razloga nije više izlazio na talijanskom jeziku već samo na hrvatskom. Jedino što ih je držalo u koraku s tom temom je znamenito djelo o Saloni *Recherches a Salona*.⁸⁵ Tako Delalle moli don Franu ako može za to predavanje napisati koje pismo koje će on naglas pročitati ispred svih: “Ja bih vas zamolio da mi otpremite jedno pozdravno pismo da ga mogu čitati pred prijateljima kršćanske arheologije prigodom tog izvještaja što ću ga čitati na 13. februara. Svi žele čuti vaš glas barem preko pisma da znadu da je msgr. Bulić živ, zdrav i svjež. Njima će to biti drago. Treba da nas upoznadu. Ovih zadnjih godina izgubili su veze s *Bullettinom* radi nesloga koje i sami znate. Svakako nemojte zaboraviti da mi spremite ovo pismo barem kratko da im mogu uručiti vaše pozdrave, tim više što ste vi učenik De Rossiev.⁸⁶

Don Ivn i don Frane su bili svjesni važnosti i bogatstva Salone, ali tadašnje političke prilike nisu dozvoljavale da Dalmacija i cjelokupna Hrvatska ostanu u koraku sa znanstvenim istraživanjima drugih zemalja. Tako Delalle i Bulić barem na ovaj način održavaju svijest o važnosti Dalmacije i Salone. Nakon predavanja Delalle piše Buliću: “Poslao sam vam *Oservatore Romano* o predavanju... Na predavanju je bilo lijepo. Svi su se interesirali za vas, osobito Marucchi...bile su vam priređene trijumfalne ovacije od svih prisutnika.⁸⁷” Također, Delalle je prije svog odlaska natrag u Trogir u Rimu održao predavanje što su popratile i domaće i strane novine: “Rim, 17.6. Na poziv društva *Cultori di Archeologia Christiana* održao je u velikoj dvorani Arheološkog Instituta g. prof. Ivo Delalle predavanje o svojim

⁸³ Usp. T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 9.

⁸⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 27.5.1929., br. 94, str. 109.

⁸⁵ Muzej surađuje sa stručnjacima i znanstvenim ustanovama iz inozemstva u projektima koji se bave znanstvenom obradom domaćih arheoloških spomenika i publiciranjem podataka i saznanja o njima. Suradnja s Austrijskim arheološkim društvom početkom 20. st. rezultirala je vrijednom publikacijom tiskanom u tri toma (*Forschungen in Salona* I, II, III) čiji je prvi svezak izašao 1917., a posljednji 1939. godine. Znanstvena publikacija *Recherches a Salona* I, II (1927. i 1929.) nastala je suradnjom s danskom zakladom Rask-Oersted. E. Dyggve objavio je brojne znanstvene radove o Saloni, a osobito je poznata knjiga o njenom starokršćanskom periodu *History of Salonitan Christianity*.

⁸⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 18.1.1929., br. 86, str. 3.

⁸⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 4.3.1929., br. 94, str. 2.

novim otkrićima u oratoriju sv. Venancija, sv. Dujma i drugih solinskih mučenika kod Lateranske Krstionice. Naš prvi religiozni spomenik u Rimu postavljen je u novo znanstveno svjetlo. Predsjednik društva Orazio Marucchi čestitao je predavaču poslije konferencije i obećao, da će papinska arheološka komisija nastojati učiniti sve, da se ovaj dragocjeni spomenik restaurira.⁸⁸”

Nakon ovoga pisma Delalle se vraća kući te u ovom razdoblju nemamo sačuvanu nikakvu korespondenciju. Tek godinu dana poslije, Delalle piše da je primio od Bulića 300 dinara za 6 fotografija i 12 crteža sv. Venancija u Rimu.⁸⁹ Delalle, nakon toga, odlazi u Rim predati doktorsku radnju te piše Buliću: “Moju dizertaciju predao sam upravo na prvi aprila, na dan sv. Venancija. Kako me obavješćuju rektor i profesori Instituta radnja je primljena i pohvaljena kao najbolja, sa ocjenom, ‘lavoro-modelo’. Svi su se začudili kako je sa svakoga pogleda arheološkog, historičkog i hagiografskog uspjela. Svi su profesori zadovoljni kao i posebna komisija sa radnjom. Pročitali su je: Kirsch, Wilpert, Mohlberg, Quentin, Silvagni i Josi. Kažu da je moderna i stilistički dotjerana, te da ima njemačku ozbiljnost i latinsku jasnoću. Svakome hvale radnju. Mnogo su im se svidjeli razni planovi Oratorija od 5. vijeka pa do danas. Promocija će biti na 22. aprila, na dan sv. Kaja.⁹⁰” Među posljednjim informacijama o doktorskom radu i konačno njegovoj obrani je Delallin brzojav don Frani u kojem kratko javlja da je uspješno obranio svoju radnju.⁹¹ Posljednji detalj u Bulićevoj ostavštini je članak iz *Jadranske pošte* u kojem piše da je don Ivan Delalle s odličnim uspjehom promoviran na čast doktorata.⁹²

⁸⁸ *Nova arheološka otkrića u Crkvi dalmatinskim mučenika u Rimu*, u: *Narodna politika*, 18.6.1929., br. 138, str. 3. Također ovu vijest su popratile i talijanske novine *Corriera d'Italia*, a to znamo također iz don Franine ostavštine i sačuvanim člancima.

⁸⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV, 12.4.1930., br. 43.

⁹⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV (1930.-1932.), Rim, 12.4.1930., br. 41.

⁹¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV (1930.-1932.), Rim, 12.4.1930., br. 42.

⁹² Usp. *Dr. Ivo Delalle*, u: *Jadranska pošta*, Split, 28.4.1930., br. 98. str. 2.

3. ODNOS DON IVANA DELALLE I DON FRANE BULIĆA (1930.-1934.)

U ovom dijelu obuhvatit ćemo razdoblje od 1930., odnosno od obrane doktorske disertacije don Ivana, do smrti don Frane Bulića 1934. godine. Za ovo razdoblje nema mnogo pisma što možemo shvatiti na dvojadi način. Prvo, da je Delalle bio u Trogiru i često je dolazio u Split te nije bilo potrebe za čestim dopisivanjem. Tako dopisnice najviše dominiraju u ovome razdoblju, a ne pisma. Drugo, nedostatak pisama možemo shvatiti u kontekstu pogoršanja odnosa između dvojice arheologa. Nekoliko tema koje ćemo obraditi tiču se članka u *Dobrome Pastiru*, pitanja *Kairosa*, don Ivanova korištenja doktorske titule te u konačnici pitanje Delallinog afirmiranja unutar politike.

3.1. Prijepor oko tumačenja Dobrog pastira

Na groblju kršćanskih mučenika na Manastirinama, vlasnik zemljišta Luka Gašpić pronašao je godine 1860.⁹³ tri sarkofaga.⁹⁴ Na jednome je reljefni prikaz mita o Hipolitu i Fedri, a na drugome prikaz Dobroga Pastira. Sarkofage i zemljište gdje su pronađeni Luka je prodao splitskom odvjetniku dr. Šimunu Rossignoliju⁹⁵, koji je kasnije pokazao razumijevanje za Muzej svog rodnog grada i za male novce im prodao spomenike.⁹⁶ Početkom 1872. s Manastirina u Arheološki muzej u Splitu prenesen je sarkofag s prikazom Dobroga pastira. Izrađen je od bijeloga mramora i znatno je većih dimenzija od prvoga. Ocijenjeno je da je napravljen početkom 4. stoljeća kada je kršćanstvo još bilo zabranjeno, a vjernici su bili prisiljeni međusobno se prepoznavati putem simboličnih prikaza.⁹⁷ Na prednjoj strani sarkofaga kao središnji lik nalazi se pastir s ovcom ili ovnom na leđima, a uz njega stoje dvije ovce koje se kreću jedna ulijevo, druga udesno. S lijeve strane, na istoj strani s pastikom, stoji lik žene s malim djetetom u naručju. Ženu okružuju s obje strane znatno manji likovi, lijevo žene, a desno muškarci. Ženâ je šest, a muškaraca osam, što daje ukupno četrnaest likova, a petnaesto je dijete u naručju. S desne strane, u ravnini s likom pastira i žene, stoji lik nepoznata muškarca obučen u tuniku s palijem i rukom položenom na prsima s ispružena tri

⁹³ Različiti su podaci o godini pronalaska. Više vidi u: Nenad CAMBI, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, Arheološki muzej, Split, 1994., str. 9-131.

⁹⁴ Sačuvana su samo dva jer se vjeruje da je prvi iskopan i u fragmentima prodan gosp. Ciottu iz Rijeke.

⁹⁵ Usp. Frane BULIĆ, *Po ruševinama stare Salone*, Split, 1986., str. 133, 154-159.

⁹⁶ Usp. N. CAMBI, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, str. 9.

⁹⁷ Usp. Stanko PIPLOVIĆ *Arheološki radovi u Salonu sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća*, u: *Tusculum*, Solin, 2013., br. 6, str. 144.

prsta. U lijevoj ruci drži *rotulus*, i kao ženski lik, okružuju ga manji muški i ženski likovi.⁹⁸ Oko simboličkog značenja muškog i ženskog lika uvijek je bilo rasprave i različitih tumačenja. No, ovaj sarkofag su svi stariji istraživači držali kršćanskim i nisu dvojili u njegov alegorijski likovni jezik, štoviše sarkofag je prigodom otkrića nazvan upravo prema središnjem motivu. N. Cambi dodaje: “Jasno je da je prikaz pastira na sarkofagu bio tada shvaćen u biblijskom smislu, kao aluzija na Krista – Dobroga pastira.”⁹⁹ Budući da Cambi tvrdi da nije bilo nikada pitanja oko simboličke interpretaciji kod starijih arheologa možemo zaključiti da je i don Frane muški lik pastira na isti način tumačio.

Joseph Wilpert bio je njemački arheolog i Delalle profesor kršćanske ikonografije na doktorskom studiju u Rimu. Delalle i Bulić često su pisali o Wilpertovu najvećem djelu *Corpus sarcophagorum christianorum (I sarcofagi Christiani Antichi)*. Naime, dok je Delalle studirao u Rimu baš je u to vrijeme Wilpert pripremao za tiskanje prvi volumen tog djela. Zanimljivo je da Bulić preko Delallea pomagao Wilpertu u pojedinim segmentima. Tako u korespondenciji stoji: “Bio sam kod Wilperta i pokazao mu pisma koja ste mi poslali. Zadovoljan je. Drago mu je da ćete mu poslati slike vaših sarkofaga. Wilpert vas mnogo pozdravlja.”¹⁰⁰ Don Frane je poslao slike sarkofaga Dobrog pastira kako bi ga Wilpert ubrojio u svoje monumentalno djelo. Zanimljivo je da će Wilpertovo tumačenje Dobroga pastira na sarkofagu iz Salone postati poslije poprište prijepora don Frane i don Ivana. Delalle je slijedio Wilpertovo tumačenje da je muški lik u središnjoj edikuli sarkofaga sv. Petar, a ne Krist kako se obično shvaćalo simboličko tumačenje. Također je zanimljivo da već u tom istom pismu Delalle pita za mišljenje Bulića o Wilpertovom tumačenju, no nakon toga nema zabilježenih nikakvih prepirki između Delallea i Bulića sve dok Delalle nije objavio članak s Wilpertovim tumačenjem u *Hrvatskoj straži* pod naslovom *Novo tumačenje solinskog “Dobrog pastira”*.¹⁰¹ Dakle, Delalle je već tada s Wilpertom drugačije tumačio Dobrog pastira, ali u korespondenciji ne možemo iščitati da su Delalle i Bulić otvorili diskusiju po toma pitanju. U jednom pismu stoji: “Govorili smo ja i Wilpert o vašem sarkofagu Dobrog pastira. Taj vaš ‘dobar pastir s bradom’ bio bi sigurno sv. Petar jer on se tako prikazuje uvijek. Isus je samo jednom prikazan s bradom na jednom sarkofagu u Lateranu gdje je prizor s kananejkom. To Wilpert tumači da je kananejka podigla spomenik Isusu i da je Isus učinjen realno, kakav je

⁹⁸ Usp. N. CAMBI, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, str. 19-28.

⁹⁹ Usp. N. CAMBI, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, str. 39.

¹⁰⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 26.4.1927., br. 20, str. 3.

¹⁰¹ Usp. Ivo DELALLE, *Primat sv. Petra u starokršćanskoj skulpturi. Novo tumačenje solinskog “Dobrog pastira”*, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 9.3.1931., br. 64, str. 4.

bio, s bradom. Wilpert pita kako vi tumačite onu masu osoba oko likova ‘defuncta’ i ‘defunctae’.¹⁰²”

Četiri godine prije izdavanja Delallinog članka o Dobrom pastiru on, don Ivan, raspravlja s Wilpertom o spomeniku, štoviše on i Wilpert pitaju za savjet don Franu. To začuđuje jer će se poslije Bulić čuditi što je Wilpert na takva način protumačio lik u središnjoj edikuli. Don Frane je poslao po Delalli Wilpertu fotografije sarkofaga, ali bez ikakve poruke o tumačenju likova na sarkofagu: “Wilpert je sa ovim fotografijama sarkofaga, što ste mu poslali upravo prezadovoljan. Hvali vašeg fotografa i kaže da u Rimu nema boljih fotografija od Vaših. Wilpert želi i fotografije sa strane sarkofaga, da se može imati potpuna slika.¹⁰³” Nadalje, Delalle u jednom pismu piše Buliću: “Wilpert me je pitao kako vaše zdravlje, a tuži se na svoje. *Corpus sarcophagorum christianorum* bit će brzo gotov, do malo vremena. Vidio sam reprodukciju i vašeg Dobrog pastira koja je reproducirana izvrsno. Kad izađe onda ćete moći kupiti djelo jer ni Wilpert ne zna koja će biti cijena.¹⁰⁴” Knjiga je, kako piše Delalle, već krenula u reprodukciju, ali će nakon toga ubrzo sve stati jer je Wilpert imao problema sa zdravljem, konkretnije s “šijatikom”, odnosno s bolovima u leđima te se nije mogao neko vrijeme ustajati. Nakon tog razdoblja Wilperta je na katedri kršćanske ikonografije zamijenio prof. Josi. Nekoliko mjeseci nakon Wilpertovog izbivanja Delalle piše: “Pozdravlja vas mons. Wilpert. Počeo je izlaziti vani. Ovih dana ide na liječenje u Firencu. Počeo se napokon štampati Wilpertov *Corpus Sarcophagorum Christianorum* i kazat ću vam kako izgleda i koliko zapada, a također i njegovo tumačenje o solinskom sarkofagu Dobrog Pastira i Prelaza preko Crvenoga mora.¹⁰⁵” Nakon što je knjiga izišla, Delalle upravo pred obranu svog doktorskog rada piše Buliću: “Djelo Wilpertovo *Corpus Sarcophagorum Christianorum* izišlo je. Zapada 2000 lira. Lijepo je napisano o solinskom sarkofagu Dobroga pastira. Spominje u tekstu da ste mu poslali fotografije.¹⁰⁶”

Slijedi nekoliko promišljanja o Delallinom članku u *Hrvatskoj straži* pod naslovom *Primat sv. Petra u starokršćanskoj skulpturi - Novo tumačenje solinskog “Dobrog pastira”* koji je poremetio njegov odnos s Bulićem. Na samom početku članka Delalle piše o Wilpertovom epohalnom djelu i naglašava da su u njegovom djelu sabrane sve važne teme vezane uz sarkofage. Nadalje, Delalle ukratko iznosi strukturu prvog volumena Wilpertovog *Corpus sarcophagorum christianorum*. Zanimljivo je na kakav način Delalle spaja teologiju i

¹⁰² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 26.4.1927., br. 20, str. 3.

¹⁰³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXII, 22.12.1928., br. 80, str. 1.

¹⁰⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 25.6.1927., br. 23, str. 2.

¹⁰⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIII, 30.6.12.1928., br. 30, str. 2.

¹⁰⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXIV, 12.4.1930., br. 41.

arheologiju tako što samo opisuje strukturu djela. U prvom volumenu, posebno poglavlje zauzima tema o sv. Petru.¹⁰⁷ Najstariji kršćanski kipari prikazivali su sv. Petra ne samo kao prvaka apostolskog već također i kao nasljednika Kristova. Tako se na mnogobrojnim reljefima i slikama mogu naći paralelizmi u prikazima života sv. Petra i Isusa. Dakle, u ranokršćanskoj umjetnosti postoje mnogobrojni prikazi iz Petrova života. Između svih prikaza iz Petrova života i paralelizama s Isusovim životom najzanimljiviji su prikazi Petra kao pastira koji čuva ili na ramenima, poput Krista, drži ovcu ili ovna. Inače obično se držalo da figura Dobroga pastira simbolizira samo Krista. Tako je postojala podjela među figurama Dobroga pastira na one koje su prikazane s bradom i one koje su prikazane bez brade. Upravo ova podjela postaje poslije točka u kojem će se razilaziti znanstvena tumačenja figure Dobroga pastira.

Delalle u svojem članku tvrdi da Wilpert drži da figura Dobroga pastira s bradom prikazuje sv. Petra, a bez brade uvijek Isusa Krista. Delalle tvrdi da je Wilpertova teorija potpuno opravdana i da se može uzeti kao pozitivan kriterij pri prosuđivanju kipova i reljefa Dobroga pastira. Svoju teoriju temelji na pronalasku kipa bradatog Dobrog pastira u podzemnim kriptama sv. Klementa u Rimu, na kojemu je uklesan natpis *Petrus pastor bonus*.¹⁰⁸ Kako shvatiti tu promjenu unutar ranokršćanskog pridavanja simboličkog značenja pojedinom prikazu? Delalle tvrdi da je to u skladu s evanđeljem i Kristovim riječima upućenim sv. Petru u kojima on poziva Petra da pase ovce. Također, to je u skladu s otačkom tradicijom da je sv. Petar nasljednik onoga koji je sebe nazivao “dobrim pastinom”. Tako je Petra shvatila i tumačila starokršćanska književnost i umjetnost. Petra se uvijek stavlja uz bok njegovom božanskom učitelju. Takvo tumačenje vrijedi i za sarkofaga Dobrog pastira pronađenog u Solinu. Delalle u svom članku iznosi Wilpertovo učenje: “Wilpert potanko tumači pokrajne kompozicije na solinskom sarkofagu. (...) za sada iznosimo, da je solinski Dobri pastir ne Spasitelj, kako to piše ‘Vođa’ (1894.), a za njim sve knjige i publikacije hrvatske i strane, već sv. Petar. Solinski Dobri pastir među stablima i ovcama, noseći na ramenima ovcu, je bradat. Iz onoga što smo prije napisali o toj figuri, nedvojbeno je, kako zaključuje Wilpert, da je ona slika sv. Petra, poglavice apostolskog.”¹⁰⁹

Drugi dio Wilpertovog djela nosi naslov *Il buon pastore*, a poseban naslov unutar tog dijela glasi *Pietro pastore*. U tom dijelu on tumači da je u središnjoj edikuli sarkofaga Dobri

¹⁰⁷ Usp. Giuseppe WILPERT, *I sarcofagi cristiani antichi*, Pontificio istituto di Archeologia christiana, Rim, 1929., vol. 1, str.1-192.

¹⁰⁸ Usp. I. DELALLE, *Primat sv. Petra u starokršćanskoj skulpturi*, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 9.3.1931., br. 64, str. 4.

¹⁰⁹ Usp. I. DELALLE, *Primat sv. Petra u starokršćanskoj skulpturi*, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 9.3.1931., br. 64, str. 4.

pastir koji simbolizira sv. Petra.¹¹⁰ Nedugo nakon objavljivanja ovoga članka don Ivan je obolio: “God. 1930./31. Delalle je dolazio jednom na tjedan u bogosloviju u Splitu da predaje kršćansku arheologiju. Zatim obolio operirao se, a godine 1933. u maju postao kanonikom crkve kolegijalne Trogirske.” Delalle na dvije dopisnice s početka 1933. piše da mu je puno bolje. Dakle, u tom razdoblju ne bilježimo nikakve Bulićeve zapise, ali ni korespondenciju. Nakon što je ozdravio Bulić piše: “Dne 10.2.1933. bio sam u Trogiru popodne i našao sam Delallu u koru. Pitao ga zašto mi nije odgovorio na dopisnicu, kojom ga pitao gdje je Wilpert štampao da je na sarkofagu Dobrog pastira u muzeju splitskom, Dobar pastir sv. Petar, prvak apostola kako to Delalle u Novo doba pisao. Delalle reče mi da nije primio moje dopisnice, ali da je to o Dobrom pastiru čuo od Wilperta u Rimu. Ivan Delalle pričinio mi se kao izgubljen.¹¹¹”

Dva dana poslije trogirskog susreta don Ivan piše don Frani: “Poslije vašeg odlaska iz Trogira, onaj čas sam primio vašu dopisnicu, u kojoj mi spominjete Wilpertovo mišljenje o solinskom Dobrom pastiru. Wilpert je izdao monumentalno djelo 1930. ... *I sarcofagi cristiani* volumen 1. Iz toga sam djela crpio podatke o solinskom sarkofagu Dobrog pastira. Pošto nemam djelo ne sjećam se točno stranice. (...) pošto je sv. Petar po nauci kršćanskoj nasljednik svog božanskog Učitelja, to je shvatljivo da su ga tako prikazivali i kršćanski umjetnici na sarkofazima. (...) općenito se do sada držalo i dijelilo Dobrog pastira u bradatog i bez brade te da je i jedno i drugo prikazivanje Isusa. Sada Wilpert ovo starije mišljenje zbacuje i veoma ispravno sa dokazima tvrdi, da je Dobar pastir bez brade Spasitelj, a Dobar pastir sa bradom sv. Petar. Wilpert je kao glavni dokaz svojoj tvrdnji naveo nalazak jednog kipa dobrog pastira u kripti bazilike sv. Klementa u Rimu. Taj kip što sam ga i ja vidio na licu mjesta po vodstvu samog tumača Wilperta, prikazuje Dobrog pastira sa bradom, a na podnožju kipa stoji urezan natpis: ‘Petrus Pastor bonus’. (...) U ovom članku spominje između ostalih i solinski sarkofag pod imenom Dobrog pastira i kaže da on predstavlja sv. Petra, jer je i taj solinski bradati Dobri pastir. (...) Ovo je kratko esencija Wilpertova tumačenja u prvom volumenu *Sarcofagi cristiani*. (...) Ovo vam je ukratko odgovor na vaše traženo pitanje.¹¹²”

Možemo pretpostaviti da su Bulić i Delalle s ovim donekle izgledili njihovo neslaganje. Delalle u članicima koje objavljuje te godine – *Kult sv. Petra u starom Solinu* i

¹¹⁰ Usp. G. WILPERT, *I sarcofagi cristiani antichi*, vol. 1, str. 134-138.

¹¹¹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 5.

¹¹² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 6, str. 1-2.

Dobra pastir, a tiču se konkretno ovih tema, ni u jednom kontekstu ne spominje Wilpertovu teoriju prema kojoj bi lik Dobrog pastira na sarkofagu iz Salone bio sv. Petar.

3.2. Pitanje otkrića *Kairosa*

Jedan od najljepših primjeraka grčke umjetnosti, pronađen u Trogiru, zasigurno je oštećeni reljef grčkog boga Kairosa iz IV. st. pr. Krista. T. Vučemilović o otkriću koji prikazuje Kairosa piše sljedeće: “U ropotarnici jedne privatne kuće vlasništva samostana benediktinki sv. Nikole, Delalle je otkrio reljef čuvenoga *Kairosa*, grčkog boga sretnog trenutka. Reljef je nađen pri kraju 1928. i predan je kustosu mjesnog lapidarija Roku Sladi-Šiloviću... Delalle je znao pričati kako su ukućani na stražnjoj strani reljefa tukli bakalar. Danas se reljef nalazi u riznici samostana benediktinki sv. Nikole. I sama riznica koja je otvorena za javnost nosi ime *Zbirka umjetnina Kairos*.¹¹³”

Neka novija istraživanja ovog reljefa pokazuju da ne potječe iz Trogira, već je u doba renesanse donesen vjerojatno iz Grčke. Pronađen je u potkrovlju kuće nekoć u posjedu obitelji Statilić (Statileo) koja je dala niz uglednih ljudi, diplomata i umjetnika povezanih s ugarsko-hrvatskim dvorom. Stoga se pretpostavlja da je netko od njih nabavio ovaj reljef negdje u svijetu i donio ga u Trogir. Smatra se da je ovaj prikaz najmlađeg Zeusovog sina najsličniji brončanom kipu Kairosa kojeg je izrezbario Lizip. Nažalost, kip se nije uspio sačuvati u minulim stoljećima i danas ga znamo jedino iz opisa u starim pisanim dokumentima. Prikazivao je boga sretnog trenutka kao mladića s krilima kako stoji na kugli s britvom u ruci. U kasnijem vremenu prikazivali su ga kao mladića bujne, na tjemenu kratko podrezane kose, s vagom u ruci. Smatralo se da Kairos budno motri trenutak u kojem će zdjelica vage doći u ravnotežan, povoljan položaj – trenutak sreće. Bog Kairos daje čovjeku mogućnost da ga se “uhvati za čuperak”. Onaj koji u tome uspije, smatran je sretnikom kojem se ispunjavaju želje.¹¹⁴

Bit cjelokupnog problema ili, bolje rečeno, prepirke oko pronalaska reljefa boga Kairosa leži u tome što Delalle nije pronašao i otkrio reljef dotičnog boga, kako piše T. Vučemilović u svome diplomskom radu, već Roko Slade-Šilović¹¹⁵, koji je upoznao don

¹¹³ T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 18.

¹¹⁴ Usp. <http://tragurium.blogspot.com/2015/02/kairos.html> (20.8.2018.)

¹¹⁵ Roko Slade-Šilović, ljekarnik, konzervator, čuvar baštine, publicista, kroničar, povjesničar, osobnost je tako iznimno širokih duhovnih obzora što se razabire u njegovu obrazovanju i zanimanju. Školovao se u Kotoru, Splitu, a studije je završio u Gracu. U slijedećim godinama sva svoja znanja i stručnost stavio je u službu za

Franu još dok mu je predavao na Gimnaziji u Splitu. Za njega je to poznanstvo bilo od velike važnosti jer ga je to potaklo da se detaljnije posveti istraživanju Trogira i njegove povijesti. Don Frane ga je imenovao 1. travnja 1920. povjerenikom Bihaća, Hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti, potom povjerenikom - počasnim konzervatorom Konzervatorijalnog ureda Dalmacije za područje Trogira. Nadgledao je radove na zaštiti trogirskih spomenika (opatija sv. Ivana Krstitelja i bazilika sv. Barbare...). Očuvao je i zaštitio mnoge spomenike, umjetnine, knjige i rukopise, više stotina arheoloških ulomaka i tako ih spasio od propasti. U tu svrhu osnovao je 1923. godine Gradski lapidarij u kojem je djelovao kao kustos. Bio je jedan je od utemeljitelja Hrvatskog kulturnog društva za sabiranje i čuvanje starina Radovan, koje je osnovano u Trogiru u prosincu 1928. godine. Roko je, kao što smo rekli, zaslužan i za otkriće Kairosa. Ulomak reljefa s likom grčkog božanstava Kairosa pronašao je u jednoj kući u vlasništvu samostana sv. Nikole (ranije kuća Statilio, Statilić, Stanošević) i sačuvao od propadanja. U *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku* Mihovil Abramić je zapisao: "Ulomak reljefa Kairosa... nadjen je pri kraju 1928. g. u Trogiru, zaslugom marljivog sabirača trogirskih starina g. Roka Slade-Šilovića.¹¹⁶" Od 4. ožujka 1929. godine Kairos je u zbirci grada, a 26. srpnja 1929. predan je redovnicama, koje ga do danas brižno čuvaju.

U korespondenciji stoji prigovor don Frane Delalli što je u jednom članku piše da je on pronašao reljefa Kairosa. Zanimljivo je da se Delalle nikad nije Buliću očitovao o tom problemu već je ostao potpuno rezerviran i pasivan na njegova pisma i dopisnice koje je Bulić slao u nadi ne bili se riješio taj prijedor. Cijeli problem nastaje kad Delalle u almanahu *Selo i*

dobro rodnoga grada. Kao mladi intelektualac bio je prisutan u gotovo svim porama društvenog života kao inicijator niza kulturnih manifestacija. Proučavao je gospodarske prilike Trogira na temelju povijesnih i arhivskih podataka. Za života je objavio oko 70 članaka s različitih znanstvenih područja. Za hrvatsku enciklopediju poslao je podatke za oko pedeset osoba i obitelji iz Trogira. Roko Slade-Šilović formirao je jednu od najvrjednijih privatnih biblioteka u Dalmaciji – biblioteku Slade-Šilović s više tisuća knjiga iz svih područja ljudskog znanja. Knjige je većinom naslijedio rodbinskim vezama od braće biskupa Skakoca, stričeva Ivana Dragazza, dr. Antuna Lubina, Andrije Andrića i inž. dr. Josipa Slade, ostali dio sabirao je sam prema vlastitim zanimanjima. Tako formirana biblioteka, za koju se osobno brinuo i želio da se nakon njegova života ne raznese njezin fundus, ostala je do današnjih dana sačuvana, te je izvor podataka iz kojeg su "prolistala" nova stručna i znanstvena djela na području Dalmacije. Roko Slade-Šilović bio je i crkvinar katedrale sv. Lovre, član i rukovoditelj niza kulturnih ustanova (Hrvatsko pučko-prosvjetno društvo Berislavić, Hrvatsko kulturno društvo za sabiranje i očuvanje starina Radovan, Društvo Sv. Jeronim). Proveo je kroz znamenitosti grada na stotine domaćih i stranih gostiju te uglednih osoba. Nije propuštao prigode da podcrta povijesni smisao naše kulture braneći baštinu kao bitnu odrednicu i uporište hrvatskog identiteta. Osim tiskanih djela ostavio je u rukopisu 11 svezaka knjiga od oko 2200 stranica dnevnika, koji je vodio od 1898. godine pa sve do svoje smrti. Napisao je kroniku događaja Prvog svjetskog rata u Splitu. U isto vrijeme nije se odricao europskih veza i zanimanja za najnovija svjetska događanja. Ovakvo značajno i opsežno djelo što ga je ostavio R. Slade-Šilović, velikim dijelom neobjavljeno, izuzetan je potencijal za kulturološka istraživanja.

¹¹⁶ Mihovil ABRAMIĆ, *Novi reljef božanstva Kairos iz Trogira*, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 50 (1928.-1929.) (tiskano 1932.), str. 1-12.

grad piše sljedeće: “Koliko je Trogir bio umjetnički grad dokazuje i nedavno otkriveni helenistički reljef Kairosa, grčkog božanstva zgodnoga trenutka, vrlo rijedak primjerak klasične umjetnosti, što ga je pisac ovih redaka našao u kuhinji jedne privatne obitelji. O tom novom reljefu Kairosa napisao je lijepu studiju za znanstveni svijet dr. Mihovil Abramović.¹¹⁷” Zanimljiva je činjenica što se Delalle poziva na Abramićev članak u kojem autor izričito navodi da je reljef pronašao R. Slade-Šilović.

Uz navedenu korespondenciju sačuvana je i don Franina *Pro memoria*, koja se nalazi u svesku XXV. Taj tekst zorno pokazuje odnos između Bulića i Delalle. Radi se o rukopisnom tekstu u kojem je don Frane opisao svoj odnos prema don Ivanu koji se, nakon don Ivanovog povratka u Trogir, pretvorio u nesuglasice i razdvajanje. Don Frane, ukratko, u tekstu prigovara Delalli: “Ali gornja vijest je netočna (misli na članak iz *Selo i grad*). Ovaj reljef našao je Roko Slade-Šilović, droger (ljekarnik) u Trogiru u potkrovlju jedne kuće u vlasnosti samostana Dumna (samostan sv. Nikole u Trogiru, nekoć sv. Dujma) u Trogiru, što je svakomu poznato.¹¹⁸” Don Frane svoje argumente potkrepljuje spomenutim Abramićevim tekstom. No, to nije cijeli problem koji se veže uz reljef Kairosa. Naime, Bulić u spomenutom zapisu navodi sljedeće: “Ali što je još čudnovatije to je da je dr. Petković, direktor arheološkog muzeja u Beogradu, pripovijedao dr. Abramiću, koji se silno i pravom ljuti, da je don Ivan Delalle ponudio Petkoviću da će mu prodati ovaj reljef.¹¹⁹”

Danas većina istraživača smatra da je Šilović otkrio Kairosa. Na službenim stranicama grada Trogira spominju Šilovića kao pronalazača reljefa Kairos.¹²⁰ Čudnovata je bila Delallina šutnja, a don Frane piše da mu je pisao pisma i dopisnice ne bili riješili problem. Zanimljivo je da Delalle nakon ovoga nikad i nigdje više ne spominje da je on otkrio Kairosa.

3.3. Problem oko naslova doktora

Delalle je doktorsku disertaciju obranio u Rimu 22. travnja 1930. godine. U potvrdi o položenom ispitu napisano je sljedeće: “Uprava Papinskog Instituta za kršćansku arheologiju ovim svjedočkim pismom potvrđuje da je prečasní Ivo Delalle, nakon predstavljanja i prihvaćanja teze ‘L’Oratorio di s. Venanzio’ (Oratorij sv. Venancija), obranio sa sretnim

¹¹⁷ Ivo DELALLE, *Biser dalmatinske renesanse. Kapela sv. Ivana Ursina u trogirskoj katedrali*, u: *Selo i grad*, Zagreb, 1933., str. 66.

¹¹⁸ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV (1933.-1934.), br. 68. str. 3.

¹¹⁹ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV (1933.-1934.), br. 68. str. 4.

¹²⁰ Usp. <http://tragurium.blogspot.com/2015/02/kairos.html> (21.8.2018.)

uspjehom raspravu o tezi i usmeni ispit, postigavši tako diplomu doktorata i magisterija u Znanosti Kršćanske Arheologije sa svim pravima i povlasticama koje postoje i uživaju se dobivanjem diplome u drugim Svetim Znanostima. Diploma će biti uručena kad bude tiskana doktorska disertacija.¹²¹”

Nakon što je Delalle 22. travnja 1930. uspješno obranio svoju doktorsku radnju vraća se u rodni Trogir te započinje predavati kršćansku arheologiju bogoslovima. Don Frane tom prilikom bilježi: “Don Ivo Delalle počeo je školske 1930./31. predavati kršćansku arheologiju u teologiji u Splitu. Teologički zavod u Splitu nema katedru kršćanske arheologije, a solinske iskopine su kolijevka kršćanske arheologije. Teološki zavodi u našoj državi koji nemaju Salonu imaju tu katedru! O tempora, o mores! Bijedna biskupija splitska!¹²²” Problem nastaje kad se u objavljenim člancima Delalle počeo potpisivati kao doktor. Don Frane piše da se je počeo potpisivati s titulom doktora već 1932., no ne navodi gdje točno: “Ljaga je na Delalli da se od godine 1932. potpisuje sa ‘Dr.’ dočim po statutu *Annuario del pontificio Istituto di archeologia cristiana, Roma, (1929.)*, nema pravo da nosi naslov doktora jer radnju o kapeli sv. Venancija ne pokazao za doktorat, iako mu ja govorio na ime profesora Kirscha.¹²³”

Vidjet ćemo Don Frane je neprekidno molio Delallu da tiska svoju radnju, no zašto Delalle to nije učinio ne možemo reći. Bulić navodi u svojoj *Pro memoria* da je susreo Delallu te da ga je pitao o uporabi naslova doktora, ali da mu je Delalle odgovorio da ima doktorsku diplomu. Nedugo nakon toga Delalle šalje pismo don Frani u kojem piše: “Ja ću doći k vama sutra ili prekosutra. Primio sam vašu dopisnicu, u kojoj mi pišete o štampanju moje radnje. Sada kada sam se nakon bolesti dobro oporavio i ojačao stvar ćemo brzo urediti i napraviti s vašom pomoći bibliografiju po pitanju solinskih mučenika.¹²⁴” Stvarno, Bulić zapisuje na toj istoj dopisnici da je Delalle bio kod njega sutradan te, također zapisuje, da mu je pokazao doktorsku diplomu i da ima pravo nositi naslov doktora. No, začuđuje činjenica što Bulić naknadno dodaje crvenom olovkom bilješku i na poleđini zapisuje da Delalle ipak nema prvo nositi naslov doktora. Don Frane u svojoj *Pro memoria* čak iznosi prijepis dijela statuta s Arheološkog instituta koji se odnosi na uporabu titule doktora. U toj zabilješci uistinu stoji da za korištenje titule doktora mora se tiskati radnja, a dotle se samo prima diploma “al magistero di archeologia cristiana”. Bulić se u to vrijeme dopisivao i s Delallom i Kirschom ne bili riješio nastali problem u nadi da će Delalle uskoro poslati svoju radnju na tiskanje. Tako u pismu poslanom 16. prosinca 1933. Kirsch potvrđuje Buliću da Delalle ne

¹²¹ T. VUČEMILOVIĆ, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, str. 40.

¹²² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 43, str. 3.

¹²³ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 54, str. 4.

¹²⁴ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, 11.5.1933., br. 38.

može koristiti naslov doktora: “Secondo il Regolamento dell’Istituto gli studenti che hanno fatto l’esame di laurea non possono però avere il diploma di dottorato in archeologia cristiana a per conseguenza valerci del titolo di dottore che solamente dopo la pubblicazione della loro tesi.¹²⁵” Ovdje možemo vidjeti da i Delallin mentor tvrdi da ne može koristiti naslov doktora sve dok nije objavio svoju tezu.

Bulić u nekoliko navrata moli don Ivana i nudi mu svoju pomoć oko objave doktorata. Razumljivo je da je Delalle prolongirao tiskanje svoje radnje zbog bolesti, ali u nekoliko navrata piše Buliću da mu je zdravlje sada dobro i da će čim prije poslati radnju u Rim. Od kraja 1933. pa sve do Bulićeve smrti možemo pratiti dopisivanje Kirscha i Bulića. U središtu njihovog zanimanja je objava Delalline radnje. Financije nisu bile u pitanju jer u jednom pismu Kirsch spominje da je to izvrsna radnja i da će je on samostalno tiskati na institutu: “Msgr. Kirsch nedavno mi pisao da urigram kod Delallea da pošalje svoju dobru radnju o krstionici sv. Ivana Lateranskoga i da će je on štampati u *Studii di archeologia cristiana*.¹²⁶” Dapače, Bulić čak jednom, vjerojatno zbog neugodnosti, pravda Delallu Kirschu da je dobio službu župnika u Trogiru te da ne može sada slati svoju radnju jer ima puno posla. Delalle nije odgovarao Buliću na dopisnice u kojima ga je Bulić ispitivao o slanju radnje. Bulić se uistinu trudio i želio da Delalle tiska svoju radnju te ga je devetnaest dana prije svoje smrti molio da pošalje svoju radnju: “Dne 10.7.1934. vidio sam Delallea nakon više mjeseci u bogoslovnom sjemeništu u konferencijama...te mu rekao *beati oculi qui te vident, et aures quae te audiunt*. Onda sam ga pitao je li poslao msgr. Kirschu svoju radnju. Reče da nije te da će doći k meni.¹²⁷” To je posljednja informacija o Delallinoj doktorskoj radnji. Devetnaest dana nakon ovoga Bulić umire.

3.4. Razmirice oko politike

Najveća kriza, ako to možemo tako reći, između kraljevine Jugoslavije i Katoličke crkve u Jugoslaviji nastaje rastućim nezadovoljstvom Crkve prema pokretu “Sokol”. Sokolstvo je bila jedinstvena organizacija za mlade, a cilj joj je bio fizički i moralni odgoj mladeži. Pokret je osnovan početkom 1929., imao je svoje ogranke, novine i zajedničke “sletove”, odnosno zajednička okupljanja diljem kraljevine Jugoslavije. Biskupska

¹²⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 7.

¹²⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 6.

¹²⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 9.

konferencija Kraljevine Jugoslavije održala je susret 17. prosinca 1932. u Zagrebu te je objavila zajedničku poslanicu koja je bila objavljena u svim katoličkim glasilima i morala se pročitati u svim crkvama u nedjelju 8. siječnja 1933. godine. Sadržaj poslanice govorio je o Sokolskom savezu kraljevine Jugoslavije. I prije zajedničke poslanice pojedini biskupi su objavljivali pojedine članke u kojima su prozivali tu istu organizaciju. Tako 1931. krčki biskup Josip Srebrnić objavljuje članak pod naslovom *Tyršev duh*. U zajedničkoj poslanici Biskupske konferencije na dugo se piše o Miroslavu Tyršu, Čehu koji je osnovao Sokolsku organizaciju. U toj poslanici biskupi apeliraju da stariji ne puštaju svojoj djeci da pristupaju takvim društvima, koja su u svojim temeljima ateistička i anticrkvena, štoviše izričito zabranjuju sudjelovanje u sakramentima svim članovima sokolskoga društva.¹²⁸ Tyrševi sokoli su uvijek imali svoje sletove i okupljanja u nedjelju tijekom mise ili na blagdane. Svoja okupljanja završavali su plesom i pijankom do rane zore, a često su priređivali predstave s degutantnim sadržajem. Premda su za dotične argumente bili navedeni primjeri dio klera smatrao je da zbog toga ne treba generalizirati i označiti cjelokupnu organizaciju kao anticrkvenu i ateističku. Tako poslanicu nije želio potpisati kotorski biskup Frano Uccellini, koji je tvrdio da ne vidi ništa protivno nauku Katoličke Crkve u temeljnim postavkama Sokolske organizacije.¹²⁹

Što veže Delallu i Bulića s ovom pričom? Don Frane je prilikom objavljivanja zajedničke poslanice zapisao: “Dočuo sam da Delalle nije čitao na maloj misi u Trogiru 8. 1. 1933. okružnicu biskupstva jugoslavenskoga o sokolstvu, a to ne učinio ni opat na velikoj misi. Pisao ja Delalli da mi javi o sokolijadi, ali nisam primio odgovora.¹³⁰” Kakav je zapravo bio Delallin stav možemo zaključiti iz Bulićevog zapisa u kojem spominje da je biskup Kvirin Klement Bonefačić imenovao odbor u kojem su bili Delalle, don Frane Ivanišević, don Lovre Katić, don Ivan Garković. Taj odbor je imao za cilj izraditi *Hagiographia patriae*, odnosno prema povijesnim rezultatima koji su postignuti u na području arheologije, ikonografije i hagiografije morali su sastaviti živote svetaca Splitske biskupije. Taj se odbor, kako zapisuje ironično Bulić, nikada nije sastao. Nakon tih bilježaka don Frane zapisuje o svakom članu odbora po nešto. Tako zapisuje za don F. Ivaniševića: “Don Frane Ivanišević, *abiit in regionem longinquam*¹³¹, ustao je pismima protiv poslanici episkopata glede sokolijade.¹³²”

¹²⁸ Usp. *Poslanica katoličkog episkopata*, u: *Sokolski glasnik*, Ljubljana, (20. siječnja 1933.), br. 4, str. 2

¹²⁹ Usp. Christian Axboe NIELSEN, *Making Yugoslavs. Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*, University of Toronto Press, 2014., str. 224-225.

¹³⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 5.

¹³¹ Doslovni prijevod ove rečenice je “stanuje u dalekoj zemlji”, a Bulić ga uvijek koristi kada želi izraziti da čovjek “nije na mjestu”, odnosno to je jedna vrst ironije kojom se Bulić ruga pojedincu.

¹³² Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 54, str. 4.

Don F. Ivanišević dao je intervju u beogradskim novinama *Politika* nedugo nakon objavljivanja zajedničke poslanice Jugoslavenske biskupske konferencije. U tom članku stoji: “Nitko ne sme da ospori pravo i dužnost episkopata na duševni odgoj svojih vernika i župa, da čupa otrovni korov na njivi Gospodnjoj, ako se on pojavi. Ali i tu treba imati velike veštine i opreznosti, da se ne dogodi, kao onom jevanđeljskom kosaču, koji sekući neoprezno otrovni korov zahvati i zdravi, te je naneo više štete nego koristi, kao što se zbilo sa biskupskom poslanicom. Trebalo je pre predvideti kakova će reakcija nastati jer su ovakove teške operacije uvek skončale sa komplikacijama koje vešt hirurg, duševni i telesni, treba da nastoji izbeći. Ovaj direktni istup protiv ‘Sokola’ tangira direktno i državu za čije se ciljeve i ideale ‘Sokol’ osobito zalaže.¹³³” Kao što možemo vidjeti, Ivanišević oportuno zaključuje da je za Crkvu bolje se ne miješati u državne interese jer je položaj Crkve u Jugoslaviji višestruko bolji nego u Austro-ugarskoj monarhiji.¹³⁴ Ivanišević još nadodaje primjere iz raznih zemalja gdje Crkva podupire Sokolski pokret. Ovakav ili sličan stav, možemo pretpostaviti, da je imao i Delalle pa zbog toga na misi, iako je bilo zapovjedbno, nije želio pročitati zajedničku poslanicu.

Drugi problem političke naravi koji se pojavio između Bulića i Delalle vezan je uz Delallino političko aktiviranje. Bulić piše: “*Novo doba* od 13.7. 1933. nosi vijesti da će Ivan Delalle, sada kanonik u Trogiru, biti imenovan, iako je upozoren da se ne miješa u ovakve poslove, banskim vijećnikom Primorske Banovine!¹³⁵” Na drugom mjestu Bulić pak navodi: “Dne 5. 10. 1933. na večer biskup Bonefačić mi reče da se je odrekao vječništva Primorske banovine, a prije mi biskup reče da mu je bio to zabranio.¹³⁶” Iz ove zabilješke možemo iščitati da je i tadašnji biskup Bonefačić imao probleme s Delallom. Dakle, Delalle prvo govori Bonefačiću da se neće kandidirati za vijećnika, a poslije mu, pošto se ipak kandidirao, mora zabraniti kandidaturu. No, Bonefačić ipak ništa ne poduzima protiv Delalle, štoviše dopušta mu kandidaturu za banskog vijećnika, ali uz uvjet: “...da ne smije govoriti... na sjednicama.¹³⁷ Nedugo zatim, don Frane doznaje još jednu novost u vezi Delallinog političkog života: “Dne 1.3.1934. prof. don Ante Sasso, Trogiranin i gimnazijski profesor u mirovini, reče mi da je brat don Ivana Delalle, trgovac u Trogiru – manufaktura, skrahirao te ušao pod stečaj te ga brat don Ivan nastoji uvaliti kao činovnika u Trogirsku općinu. Reče mi

¹³³ Viktor NOVAK, *Don Frano Ivanišević o poslanici katoličkog episkopata*, u: *Politika*, Beograd, 3.2.1933., str. 2.

¹³⁴ Usp. V. NOVAK, *Don Frano Ivanišević o poslanici katoličkog episkopata*, u: *Politika*, Beograd, 3.2.1933., str. 2.

¹³⁵ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 43.

¹³⁶ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 6.

¹³⁷ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 8.

još da se odveć približio sadašnjemu načelniku Frani Sladi.¹³⁸” No, nakon što je bio izabran za splitskog banskog vijećnika i trogirskog općinskog vijećnika, don Ivan se razočaran povukao s tih funkcija.¹³⁹

Don Frane u svojoj *Pro memoria* piše: “Sve ovo je prava grjehota za Delallu koji ima zlatno pero za feljtone u novinama, pun zanosa i ideala...Njega treba spasiti jer što je više u godinama to je za njega gore. Nije za njega ambijent Trogira gdje mu se samo laska.¹⁴⁰” Rečenicom *abiit in regionem longinquam* zaključena je korespondencija između don I. Delalle i don F. Bulića.

¹³⁸ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 9.

¹³⁹ Vladimir LONČAREVIĆ, *Ivan Delalle – poeta starina*, u: *Glas koncila*, Zagreb, br. 21, 19.6.2011., str. 27.

¹⁴⁰ Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *SCh*, XXV, br. 68, str. 4.

ZAKLJUČAK

Početak 20. st. je iznimno važan i plodonosan za starokršćansku arheologiju. Istraživanja su dovela do raznih otkrića ne samo na području arheologije već i na području liturgije, hagiografije, ikonografije itd. Zahvaljujući don Frani Salona je postala jedno od žarišnih točaka unutar starokršćanskog znanstvenog diskursa. Približavajući se svojim osamdesetim godinama don Frane je želio za sobom ostaviti dostojnog nasljednika koji će arheološki diskurs u Dalmaciji držati na svjetskom nivou. Kao svog nasljednika vidio je don Ivana Delellu za kojega je tvrdio da ima zlatno pero.

Njegovom preporukom Delalle odlazi na studije u Rima te ih svršava 1930. obranivši doktorsku tezu pod naslovom *L'oratorio di San Venanzio presso il battistero lateranense*, to jest *Oratorij sv. Venancija uz lateransku krstionicu*. Za vrijeme Delallinog studiranja u Rimu, on i Bulić su se često dopisivali. No, nakon povratka u Trogir stvari se među njima kompliciraju. Razni prijeporu na osobnom i znanstvenom planu pogoršali su njihove odnose i u konačnici ih nepovratno porušili. Don Frane je pokušavao s Delallom održavati odnose sve do svoje smrti. Posljednji zapis o njihovom odnosu zabilježen je u don Franinoj *Pro memoria* u kojoj piše da je Delalle za njega veliko razočaranje.

Bilo kako bilo, njihova korespondencija svjedoči o kompliciranosti ljudskih odnosa. S jedne strane, u liku don Frane imamo, ako možemo to nazvati, zaista težak karakter, a u liku Delalle imamo osobu koja je imala drugačije afinitete te, na području arheologije, Delalle možda nije mogao "kalibar" kakvoga je don Frane zahtijevao.

Posljednje zabilješke o njihovom odnosu imamo devetnaest dana prije don Franine smrti. Tu možemo vidjeti da se don Frane i dalje interesira za Delallu. I dalje ostaju neriješena pitanja zašto Delalle nije tiskao i objavio svoju doktorsku dizertaciju i zašto je sebi prisvajao pronalazak trogirskoga *Kairosa*.

IZVORI

Knjižnica KBF Split, Ostavština don F. Bulića, *Salona Christiana*

- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 21.11.1926., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. V.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 15.12.1926., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. IX.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 14.1.1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. XI.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 12.3.1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. XVII.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 21.4.1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. XX.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 25.4.1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. XXI.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 21. 6. 1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), poslije br. 94, br. XXIII.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 29.11.1927., u: *SC XXII* (1926.-1927.), br. 93 (XXXVII).
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 31.1.1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 26.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 6.2.1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 22.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 10.3.1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 35.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 16.4.1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 37.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 26. 6. 1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 30.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 22.12.1928., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 80.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 18.1.1929., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 86.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 4. 3. 1929., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 94.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 25.4.1929., u: *SC XXIII* (1928.-1929.), br. 106.
- *Priznanica Frane Bulića Ivanu Delalli*, Rim, 22.3.1930., u: *SC XXIV* (1930.-1932.), br. 43.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 12.4.1930., u: *SC XXIV* (1930.-1932.), br. 41.
- *Telegram Frane Bulića Ivanu Delalli*, Rim, 23.4.1930., u: *SC XXIV* (1930.-1932.), br. 42.
- *Pismo Ivana Delalle Frani Buliću*, Rim, 15-21.2.1933., u: *SC XXV* (1933.-1934.), br. 9.
- *Rukopis Frane Bulića o Ivanu Delalli*, u: *SC XXV* (1933.-1934.), br. 68.

LITERATURA

Knjige

- BULIĆ Frane, *Po ruševinama stare Salone*, Split, 1986.
- CAMBI Nenad, *Sarkofag Dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, Arheološki muzej, Split, 1994.
- NIELSEN Christian Axboe, *Making Yugoslavs. Indentity in King Aleksandar's Yugoslavia*, University of Toronto Press, 2014.
- OSTOJIĆ Ivan, *Splitski kaptol u Splitsko-makarskoj biskupiji*, Metropolitanski kaptol, Split, 1977.
- VUČEMILOVIĆ Toni, *Dr. don. Ivan Delalle (1892.-1962. Život i djelo)*, Diplomski rad, Zagreb, 1998.
- WILPERT Giuseppe, *I sarcofagi christiani antichi*, Pontificio istituto di Archeologia christiana, Rim, 1929.
- ŽUPA Ivana, *Doprinos don Ivana Delalle starokršćanskoj arheologiji i povijesti*, Diplomski rad, Split, 2010.

Članci

- ABRAMIĆ Mihovil, *Novi reljef božanstva Kairos iz Trogira*, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 50 (1928.-1929.) (tiskano 1932.), str. 1-12.
- DELALLE Ivo, *Don Frane Bulić, prigodom 80-godišnjice života*, u: *Novosti*, Zagreb, br. 276, 6.10.1926.
- DELALLE Ivan, *Dr. Ivan Delalle, svećenik i hrvatski književnik 1892.-1962.*, u *Vartal*, Trogir, god. I (1992), br. 2, str. 7-13.
- DELALLE Ivan, *Sarkofag solinskih mučenika u Rimu*, u: *List biskupije splitsko-makarske*, Split, 1936., br. 11-12, str. 147-148.
- DUKIĆ Josip, “ *Don Frane Bulić i don Ivan Delalle (I)*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 178, 15. VII. 2009., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i don Ivan Delalle (II)*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 180, 15. IX. 2009., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i Jozo Kljaković*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 183, 15. XII. 2009., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i don Luka Jelić*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 182, 15. XI. 2009., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i don Mihovil Barada*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 181, 15. X. 2009., str. 20-21.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i don Petar Kaer*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 186, 15. III. 2010., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Sukob don Frane Bulića i don Petra Kaera*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. DUKIĆ 187, 15. IV. 2010., str. 18-19.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić i fra Ivan Marković*, u: *Solinska kronika*, Solin, br. 179, 15. VIII. 2009., str. 20-21.
- DUKIĆ Josip, *Don Frane Bulić na sudu*, u: *Tusculum*, Solin, 2010., br. 3, str. 205-220.

- DUKIĆ Josip, “*Salona Christiana*” – *Pisana ostavština don Frane Bulića biblioteci Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu*, u: *Tusculum*, Solin, 2017., br. 10/2, str. 211-219.
- DUKIĆ Josip – DUKIĆ Bernard, *Dopisivanje don Frane Bulića s rimskim studentom Antom Alfirevićem (1900.-1902.)*, u: *Tusculum*, Solin, 2017., br. 10/1, str. 125-131.
- IVANIŠEVIĆ Milan, *Kako je splitska općina podizala Meštrovićevog Grgura Ninskog*, u: *Kulturna baština*, Split, 1983., br. 14, str. 21-25.
- KATIĆ Lovre, *Don Frane Bulić*, u: *Obnovljeni život*, Zagreb, 1934., str. 385-397.
- LONČAREVIĆ Vladimir, *Ivan Delalle – poeta starina*, u: *Glas koncila*, Zagreb, br. 21, 19.6.2011., str. 27.
- MAKSIMOVIĆ Jovan, *Ranohrišćanski mučenici žrtve nepoštovanja Asklepijevog kulta u vreme Dioklecijana*, u: *Acta medico-historica Adriatica*, Rijeka, 2010., br. 8(2), str. 239-260.
- MARKOVINA Jelena, *Grgur Ninski i ostali splitski spomenici u danima fašističkog terora*, u: *Kulturna baština*, Split, 1983., br. 14, str. 26-30.
- MIŠKOVIĆ Ana, *Prostor i funkcije sakristije u ranokršćanskom razdoblju na primjeru zadarskoga episkopalnog sklopa*, u: *Ars Adriatica*, Zadar, 2013., br. 3, str. 7-20.
- N.N., *Dr. Ivo Delalle*, u: *Jadranska pošta*, Split, 28.4.1930., br. 98. str. 2.
- NOVAK Viktor, *Don Frano Ivanišević o poslanici katoličkog episkopata*, u: *Politika*, Beograd, 3.2.1933., str. 2.
- PIPLOVIĆ Stanko *Arheološki radovi u Saloni sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća*, u: *Tusculum*, Solin, 2013., br. 6, str. 144.
- *Poslanica katoličkog episkopata*, u: *Sokolski glasnik*, Ljubljana, (20. siječnja 1933.), br. 4.
- RISMUNDO Vladislav, *Uspomene na don Ivana Delalle*, u: *Vartal*, Trogir, 1992., br. 2.

Mrežne poveznice

- <http://vmgs.hr/don-frane.html> (20.5.2018.)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Quentin (9.7.2018.)
- <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9484> (20.5.2018.)
- http://www.piac.it/?page_id=25 (9.7.2018.)
- <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/dramaticna-storija-o-splitskom-spomeniku-grguru-ninskom-20150105/print> (10.8.2018.)
- <file:///C:/Users/User/Downloads/PU%201-%20Uvod.pdf> (10.8.2018)
- <http://tragurium.blogspot.com/2015/02/kairos.html> (20.8.2018.)
- <http://tragurium.blogspot.com/2015/02/kairos.html> (21.8.2018.)